

СОФИЈСКИ НАДБИСКУП ФРА ПЕТАР БОГДАН БАКШИЋ.

Изменични утицаји појединих скрипторија југословенске књижевности с нашег и с бугарског језичног подручја нису довољно проучени, и ако су ти утицаји белодани: доста је подсетити на бројне наше преписе дела трновског патријарха Јевтимија, од кога су понеки списи и сачувани, чак само у нашим редакцијама(1).

Тако, ето, у старије, нарочито преднемањинско, доба није било ништа не-обично, што су књиге бугарских скрипторија могле наћи читалаца, преписивача и подраживача дубоко код нас на западу, али касније, особито после пропасти бугарске државе, наступио је обрнут случај: добар део Бугарске, нарочито западна страна њезина, била је у зони нашег литерарног језика.

У Видину, на пример, већ за четрнаести век, лепо се то запажа и у званичној преписци Јована Срацимира Последњег(2), а није без интереса, да је за његову жену Ану, Румунку родом(3), 1360, писан у нашем књижевном језику ондашњем један ванредно занимљиви, али довољно непроучени, зборник живота разних светитељица(4), између којих се, поред Марије Египћанке, сусрећемо с Тајсијом и с Аврамовом синовicom Маријом, дакле с познатим грешницама из „Таиде“ и из „Мишљења Госп. Јеролима Коањара“ Анатола Франса.

Па и касније, али нарочито у шеснаестом и у седамнаестом веку, писци западне Бугарске, поготово из Софије и из рилског манастира, писали су утврђеном графиком наших литерарних скрипторија(5), па је у овом погледу особито поучан случај попа Пеје, софијског биографа Св. Ђорђа Кратовца. Уосталом биће, можда, понешто одлучивало и то, што је један део садашње Бугарске (самоковска и ђустендилска епархија) допао био под обновљену пећску патријаршију. А у тој патријаршији није никад недостајало пропагатора Пајсијева хуманистичког одушевљења, да у немањинској и деспотској периоди виде класичне узор и за архитектуру и за сликарство и за књижевност нашу, мада је на западном делу Словенског Југа Ренесанса била већ давно пропустила дуго

(1) П. А. Сырку, Евѡиміа патријарха терновскаго служба преподобной царицѣ Теофанѣ. По рукописи XIV вѣка Хиландарскаго монастыря на Аѡонѣ, Санктпетербургъ 1900, II.

(2) J. Bogdan, Eine bulgarische Urkunde des Caren Joan Sracimir, Archiv für slavische Philologie XVII, Berlin 1895, 544. Л. Милейичъ, Одно писмо отъ бѣлгарски царъ Срацимиръ, Бѣлгарски прѣгледъ II, София 1895, 11, 308. С. С. Бобчевъ, Царъ-Срацимировото писмо до Брашовяни, Извѣстия на Историческото дружество въ София IV, София 1915, 76.

(3) К. Иречекъ, Бѣлгарский царъ Срацимиръ Видинский, Периодическо списание на Бѣлгарското Книжовно Дружество въ Сръдець I, Сръдець 1882, 39.

(4) И. Марѣиновъ, Бдинскій сборникъ 1360. Рукопись гентской библиотекы, Памятники древней письменности и искусства XIV, С.-Петербургъ 1882, 28. П. А. Сырку, Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ I. 1: Время и жизнь патријарха Евѡиміа Терновскаго, Санктпетербургъ 1898, 443. А. И. Яцимирскій, Къ исторіи апокрифовъ и легендъ въ южно-славянской письменности, Извѣстия отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ XIV. 3, Санктпетербургъ 1909, 126.

(5) П. Сырку, Очерки изъ исторіи литературныхъ сношеній Болгаръ и Сербовъ въ XIV—XVII вѣкахъ. Житіе св. Николая Новаго Софійскаго, Санктпетербургъ 1901, ССXI. Један такав зборник занимљивих апокрифа писан 1628 далеко на истоку од Софије, у Гложанима на реци Виту, описао је Р. Грујихъ, Из лектире наших праотаца, Источник, Сарајево 1910, бр. 2-6.

насиљем задржавани народни говор, да као несавладива бујица суверено уђе у све књижевне родове.

Доста је међутим и површно прегледати каталоге разних библиотека бугарских, да се види, како су, просто до осамнаестог века, православни Бугари највећим делом писали баш онаким истим, вештачким, језиком књижевним, какав је онда био у пракси и код писаца православног дела нашег народа.

Ко ће да их дели?

Само да аналогија буде потпуна, занимљиво је напоменути, да су и католици западне Бугарске кроз цео седамнаести век настојали да пишу онаким истим литерарним језиком, какав је био тад у употреби код католичког дела нашег народа!

А симпатична та појава била је резултат тако зване ћипровачке школе.

*

Ћипровац, који се сад зове Чипровецъ и Чипоровци, мала је прибалканска погранична варошица с тесним калдрмисаним улицама на десној обали Огоста у северозападној Бугарској(6). Окружен шумама, у романтичној долини једној, с именом, које је, ваљда, у вези с грчком речи *κηπόριον*(7), *κηπόριον*, што значи башта, ако није у том имену траг раширеног култа према афричком мученику Св. Џипријану (Сургијану, Сибре, Чибран, Чубар), Ћипровац је био некад врло напредно и богато рударско место. Од прилике половина становништва у њему, око две хиљаде лица, били су у почетку седамнаестог века католици, одлични рудари и окретни трговци, с далеко разгранатим везама и с живим традицијама, да су они остаци једне саске колоније(8), и ако су тад били, поред свега верског антагонизма према својим православним сумештанима, осећајем отворено Бугари, а језично употребљавали неки говор тимочко-лужничког типа, који их је, и више него сад, спајао с нашим дијалектима источне Србије.

Са оближњим, исто тако напредним, селима Железном и Копиловцем био је Ћипровац, благодарећи некад богатим рудницама своје околине, одавна царски хас, чији су приходи били намењени за валиде-султанију, дакле за царицу мајку, а тим је цео тај крај допао у завидан положај привилегираног војводства(9), с нешто блажом и сношљивијом управом.

У једну реч било је то ванредно подесно место, да се отуд крене с организацијом католичке цркве у Бугарској.

Ту организацију провео је онда један Бошњак, фра Петар Злојутрић или Злојутро, из Соли, данашње Тузле, због чега га и зову Сољанин (Соланин, Solinato, Salinate, Salinati, Salinatus). Као бивши провинцијал надалеко раширене фрањевачке босанске редодржаве (1590—1593), дакле човек поуздања и такта, упућен је он, не без политичких намера, негде крајем 1596(10), да обађе србијанске и бугарске католике. Он је одмах схватио првокласну важност Ћипровца

(6) *Д. Мариновъ*, Чипоровци или Кипровецъ, Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина XI, София 1894, 135.

(7) *K. Jireček*, Cesty po Bulharsku, Praha 1888, 205.

(8) *J. Coleti*, Illyrici sacri tom. VIII, Venetiis 1819, 73.

(9) Дубровчанин *Майо Гундулић*, најмлађи син песника „Османа“, био је 1673—1674 званичним послом у Бугарској па је о свом путу писао и једну релацију (Relazione dello stato della religione nelle parti dell' Europa sottoposte al dominio del Turco), у којој говори и о Ћипровцу: Ciprovaз, terra assai grossa con alcuni casali intorno; la quale resta dalla parte di Tramontana, della città di Sofia, nelle vicinanze di monte Emo, che chiamano la catena del mondo. E numerosa di 4000. anime, tutte della nostra religione e rito. Ha la chiesa, che è sortito à quegli huomini di ottenere per essere distintamente da Turchi riguardato quel luogo, come quello, che spetta quanto ai proventi dell' entrate pubbliche alla Regina Madre, pro tempore; la quale suole per proprio honore e compiacenza fare godere à quegli habitanti copiosamente i frutti della sua protezione in ordine al vivere in pace, e tenersi lontani dalle molestie e gravezze (*A. Banduri*, Imperium Orientale, Parisiis 1711, 101. *A. Theiner*, Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia, Zagrabiae 1875, 213. *М. С. Дриновъ*, Съчинения I, София 1909, 110).

(10) *E. Fermentžin*, Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae ordinis s. Francisci Seraphici, Starine XXII, Zagreb 1890, 31.

те је већ као „*visitor apostolicus*“ (11) подастро Клименту VIII исцрпан извештај, наштао га је папа, и по нарочитој жељи Типровчана (12), кад му је, изгледа јубилејске 1600, дошао с неким хаџилуком у Рим, именовао првим бискупом на тек обновљеној софијској епископској катедри, али са седиштем у Типровцу. Отад датира врло активан рад овог мисионара. Са неколико својих другова из Босне, којим на жалост не знамо имена, он је, особито после житва-торчког мира, провео смишљену организацију ранијих католика ћипровачке околине, да се онда свим одушевљењем баџи на обраћање јеретичних павлићана у околини Свиштова и Пловдива (13). Изложен често врло непријатним и погубним нападима (14), могао је наскоро да покаже на крупне резултате свога мисионарског рада: на 8000 обраћеника (15), на четири нова фрањевачка манастира, на бројне цркве и капеле те најзад на систематски спремљен редовнички подмладак (16), где је интелигентније млађе фрањевце, на папин трошак, слао у Италију на науке. На повратку из Рима, где је ишао одмах (17), пошто је 1622 основана конгрегација „*De propaganda fide*“, он је умро 4 априла 1623 (18) у босанском фрањевачком манастиру Градоврху, па се о њему наскоро ширила легенда, да му се над гробом види светло, и да му се тело није распало, свакако он је ушао у ред блажених у фрањевачком мартирологију под 18 октобра (19).

Мислило се учинити му наследником и опет једног Бошњака, Сарајлију фра Павла Папића (20), опробаног мисионара по Балкану, који ће двадесетак година касније, 1649, да ћирилицом штампа „*Седам трубљи*“, свој превод талијанских „*Le sette trombe per risvegliar il peccatore a penitenza et il di lui conforto per rallegrarlo dallo spaventevole udito suono di esse*“ фра Бартоломеја Камби из тосканског Салуца (21). Али кад се он и поред свих наговарања никако није хтео примити тог места, одредили су фра Илију Маринића (Marinich, Marini). Маринић је био Бугарин из угледне ћипровачке породице (22), што је само собом речит доказа, колико је напредовала Злојутрићева организација. Из-

(11) *E. Fermendžin*, *Acta Bulgariae ecclesiastica ab a. 1565 usque ad a. 1799*, *Monumenta spect. histor. Slav. merid. XVIII, Zagrabiae 1887*, 17.

(12) *Acta Bulg.* 43.

(13) *В. Качановский*, *Католическая пропаганда въ Болгарии въ XVII и XVIII вѣкахъ*, *Вѣстникъ Славянства II, Казанъ 1888*, 130-144; *III, 1889*, 60-70. *А. Милеѣичъ*, *Изъ исторіята на бѣгарската католичка пропаганда въ XVII. вѣкѣ*. Бѣгарски прѣгледъ I, *София 1894*, кн. X, 62-82; кн. XI-XII, 146-189. *А. Милеѣичъ*, *Заселението на католичкиѣ бѣгари въ Седмиградско и Банатъ*, *Сборникъ за нар. умотвор. XIV, 1897*, 284-543. *А. Милеѣичъ*, *Нашитѣ павликјани*, *Сборникъ XIX, 1903*, 1-369. *А. Милеѣичъ*, *Нови документи по миналото на нашитѣ павликјани*, *Сборникъ XXI, 1905*, 1-155. *А. Милеѣичъ*, *Павликјанското нарѣчје*, *Сборникъ XXVI, 1912*, 1-28. *Д. Е. Такела*, *Нѣкогашнитѣ павликјани и сегашнитѣ католици въ Пловдивско*, *Сборникъ XI, 1894*, 103-134. *А. Теодоровъ*, *Бѣгаритѣ католици въ Свищовско и тѣхната черковна борба*, *Лѣтописъ на Бѣгарското книжново дружество II, София 1902*, 99-207. Али је најбоља студија *Н. И. Милевъ*, *Католичката пропаганда въ Бѣгария прѣзъ XVII вѣкѣ*, *София 1914*. Милев је користећи се архивом Пропагандним дао и леѣи прилог: Бѣгарски лични и семејни имена от XVII век, *Известия на Народния етнографски музей в София I, София 1921*, 140-171, само штета, да је изостављао презимена Типровчана.

(14) *Acta Bulg.* 14.

(15) *Ibid.* 25.

(16) *E. Fermendžin*, *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica*, *Monumenta spect. histor. Slav. merid. XXIII, Zagrabiae 1892*, 369.

(17) *Chronicon 31. Acta Bos.* 368.

(18) *Chronicon 32. J. Jelenić*, *Necrologium Bosnae Argentinae*. По кодексу франјеваѣкога самостана у *Kr. Sutjesci, Sarajevo 1917*, 19 има погрешну вест, да је Сољанин умро 9. октобра 1624.

(19) *Acta Bos.* 429. *Chronicon 32. J. Jelenić*, *Dva ljetopisa Bosne Srebrne. Ljetopis fra Marka iz Vasiljeva Polja i fra Bernardina Nagnanovića, Sarajevo 1919*, 12. *А. Ћорић*, *Neke povjesne crtice o redovitim i administrativnim biskupima i vikarima apoštolskim u Bosni od god. 1543. do 1878. te o pogorjelom arhivu vikarijata apoštolskoga, Serafinski Perivoj XXII, Visoko 1908*, 37.

(20) *Acta Bos.* 389.

(21) *D. Prohaska*, *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegowina von den Anfängen im XI. bis zur nationalen Wiedergeburt im XIX Jahrhundert*, *Zagreb 1911*, 108.

(22) *Coleti VIII*, 71.

бран 31 маја 1624(23) одмах је успео (24), да се његови фрањевци издвоје од провинције „Bosna Argentina“, под којом су дотад барем формално били, па да се бревеом од 2 јуна 1624 оснује засебна „Custodia Bulgariae et Vallachiae Fratrum Minorum de Observantia“ (25). А као васпитаник римског Климентског колегија, у коме се под надзором исусоваца, због мисија, одавна утврдила била норма, да је централно, према ондашњем схатању најраширеније, босанско наречје најподесније да буде општим језиком за све Јужне Словене, он је, и што се језика тиче, потпуно наставио стопама свога предшасника и одмах 1625 отворио у Типровцу једну добро организирану школу, са 80 ђака и са два наставника, што су раније били питомци Климентског колегија (26). А у тој школи предавало се нашим језиком. И то не само деци, која се мислила по-светити цркви, него и деци, која је намеравала да се ода трговини и занатима, па је резултат таког поступка био, да су отада сви писмени католички Бугари, свуда, чак и у пословној преписци, употребљавали наш језик.

Само што је бедног Маринића подгризала туберкулоза, и он је, нетрпељив и заједљив често, после неколико почетних успеха у визитацијама и у организацији нове кустодије (27), морао да све крупније послове препушта другима, док га смрт, 15 јуна 1641, није ослободила даљих мука и замерака.

Наследио га је, сместа, његов коадјутор фра Петар Богдан Бакшић, један од најзанимљивијих Бугара седамнаестог века. Рођен 1601 у Типровцу, у сиромашној кући, добио је на крсту име Богдан, али кад је касније ушао у фрањевачки ред, презвао се Петар, вероватно из пажње према фра Петру Злојутрићу, организатору католичке цркве у Бугарској и своме добротвору, кога је у синовској оданости звао оцем својим (28). Уосталом његови Типровчани и даље су га знали као фра Богдана (29), а и он сам није волео да потпуно запушта своје раније име па се тако звао: Frà Petar Bogdan Baklich, Fra Pietro Deodato Bacsich, Fra Pietro Diodato Bachsich, Fr. Petrus Deodatus Baksich, или без презимена, како прелати воле да раде, Fra Pietro Diodato, Fr. Petrus Deodatus, у чем се, можда, угледао у свог пријатеља исусовачког мисионара и једног од стубова католичке протуреформације код нас Бартоломеја Кашића с острва Пага, који је исто тако кабалистички волео да се потписује девојачким презименом своје мајке Деодати или да га преводи са Богданичић (30), а те су играрије с коренима речи Бог+дан – Dio+dato у почетку седамнаестог века, у доба цветанја окултизма, биле за вернике од нарочите дражи.

Само што је та његова пракса довела у немалу забуну његове биографе. Колети је, на пример, био уверен, да му је презиме било Adeodatus (31), Дринов га је звао само Богданъ Бакшичъ (32), а код новијих Бугара Занетов га титулира Петъръ Деодотъ (33), Милетич воли да га зове једноставно Петъръ Деодатъ или чак Петъръ Богдановъ, док се Милев задовољавао прелатском сигнатуром Петъръ Богданъ, али је мислио, да би га се могло звати и Бакшевъ!

Бакшић је ушао у манастир у току 1612 године, да се обуче негде 1617 или 1618 (34). Новицијат и три године философије свршио је, без сумње, у

(23) E. Fermentžin, Izprave god. 1579—1671 tičuće se Crne gore i stare Srbije, Starine XXV Zagreb 1892, 188.

(24) Acta Bulg. 51. Acta Bos. 369.

(25) Acta Bulg. 24.

(26) Ibid. 26, 28, 29.

(27) Ibid. 153, 166, 240.

(28) Ibid. 87: fra Pietro già vescovo di Soffia (mio padre et maestro, che lo posso chiamar beato).

(29) Ibid. 44, 45, 291.

(30) M. Stojković, Bartuo Kašić D. I. Pažanin, Rad 220, Zagreb 1919. 172.

(31) Coleti VIII, 72.

(32) M. C. Дриновъ, Съчинения II, София 1911, 145.

(33) Г. Занетовъ, Нови извѣстия за Петъръ Парчевичъ и врѣмето му, Български прѣгледъ III, София 1896, кн. IX-X, 61.

(34) Acta Bulg. 205, 224.

Бугарској, а онда га је, како он сам признаје(35), одвео Злојутрић у Рим, да тамо четири године теологије учи у Климентском колегију. Одвео га је, несумњиво, 1622, а Бакшић је с наукама био готов најдаље у првој половини 1627, јер је 1 јуна 1627 враћен тај колегиј у Лорет(36).

Из Рима је пошао у Бугарску, али је бискуп Маринић наскоро успео, да га с почетком 1629 приме за неко време у велики римски фрањевачки манастир Санта Марија ин Арачели(37). У том манастиру боравио је од 1627 кајкавац фра Рафаел Леваковић као „reformatior librorum ecclesiasticorum linguae illyricae“, а у ствари и редактор и коректор па чак и слагар глагољских обредних књига, које је Пропаганда почела издавати. У току 1629 он је штампао „Азбукивидњак словински“, једну малу теоретску упуту у црквенословенски језик, где је поред глагољске азбуке изнесена и ћирилска с нешто мало прозног и поетског текста за вежбање у читању, само с већ приметним склоностима, да се и католички црквени текстови језично русифицирају. Али кроз то време Леваковић је био озбиљно забављен издањем глагољског мисала тридентског типа, који ће тек 1631 да потпуно изађе из штампе, а при том послу помагао му је, и у преписивању и у слагању наш Бакшић и то преко годину дана, док није по позиву бискупа Маринића морао да се, у почетку 1630, враћа у Бугарску(38).

Тог лета заседао је, изгледа, капитул бугарске фрањевачке кустодије. Бискуп Маринић, 21 августа 1630, одрекао се, ваљда због болести, протекције и права контроле у администрацији кустодије(39), престао је дакле бити „protector omnium Fratrum Observantiae Bulgariae“, али је тад, без сумње на том капитулу, наш Бакшић доживео нарочито признање да га именују кустодом(40), па да, накнадно још двапут биран, остане на том тешком положају све до 1638.

Разуме се, да му је савесна управа младом кустодијом односила добар део времена, али Бакшић је нарочитом љубављу пригрлио ћипровачку школу, бринећи се да јој намакне довољна новчана средства, те јој је за учитеља нашао Пропагандина питомца дон Ивана Лилића (Lillich, Лиле, Lillo, Lillus), који ће онда, почевши од 1635, уз понеке дуље и краће прекиде, да води ту школу све негде до 1666, учећи бугарску децу латиницу и ћирилицу(41), а предајући им у нашем језику по преводу Беларминова малог „Наука крстјанског“(42), јамачно у латинчком издању Бартоломеја Кашића (Рим 1633) и ћирилском фра Матија Дивковића (Млеци 1616, 1630, 1640). Језик тог симпатичног бугарског просветитеља, који је цео један људски век на падинама Балкана ширио симпатије о нама и стварно градио Југославију, имао је, без сумње, локалног ћипровачког колорита, али је интересантно, да он не бега ни од речи, које су по постању талијанске, подражујући у томе дубровачко наречје, што ће бити трагови његова бављења у јакој дубровачкој колонији, у косовском Новом Брду, где је Лилић већ 1625. био парохом(43).

(35) Милевз 98.

(36) Theiner II, 124.

(37) Acta Bulg. 33.

(38) E. Fermentžin, Listovi o izdanju glagolskih crkvenih knjiga i o drugih književnih poslovilima Hrvatskoj od god. 1620-1648, Starine XXIV, Zagreb 1891, 22.

(39) Coleti VIII, 71.

(40) Acta Bulg. 36 као кустод спомиње се 8 марта 1631.

(41) Милевз 188.

(42) Acta Bulg. 36, 38.

(43) Ibid. 39. Да се види, какав је био наш језик у устима тог бугарског наставника, навешћемо једно писмо, које је због школе ћипровачке, 1653, без сумње он писао Пропаганди: Привисока и присвитла господо! Ми сви одздол подписани карстиани од Ћипровац с господином мештром од скџле 8 Ћипровац видећи од иедне стране корист и велико добро од ове ћнихове скџле, коие од ћнџ изходи, а од дрџге стране пака размићлаиџчи сиромаштво и невоћлџ нашџ, да се меџар не може даржати 8 скџле сас 15 скџди годишћни, и не могћни га ми од наше сиромаштво ничиемо помоћи, одредихмо и идемо понижно молити свето престолие и свџ присветлџ господџ нашџ гардинали, да би пред ћними нашала место ова наша мала молба, ма нами овано варло корисна, то иест да би се смилovali свархџ нас придати барем вашемџ и нашемџ мештрџ дон Лиле иоџе 15 скџди, да бџдџ на годиџце 30 за моћ се он џдржати 8 овџ вашџ кориснџ скџлџ, коиа џфамо у Господина Бога и видимо очито да ће веће 8 напредак цва-

Под конач 1636 дошао је да обађе бугарске католике барски надбискуп (44). Долазио је, изгледа, да изравна неке несугласице између фрањеваца и мирског свештенства павлићанске пастве, али се том приликом могао уверити, како многи послови запињу просто ради неизлечиве болести бискупа Маринића, коме да би требало дати Бакшића као помоћника. Одмах с пролећа 1637 упућен је због свих тих питања Бакшић у Рим. Имао је уза се више молба, препорука и уверења (45), али ни мирско бугарско свештенство није остајало скрштених рука, као да је оно за коадјутора волело видети дон Филипа Мехемедовића (46), под којим ће се подругљивим надимком крити познији бискуп дон Филип Станиславов (* око 1610 † 1674) из павлићанског Орешја (47), па се уређење тих питања отегло преко годину дана, поготово кад је Пропаганда добила једно поверљиво писмо, од 10 августа 1637, којим је врло угледни Типровчанин Фрањо Мрканић јављао, да његов пријатељ влашки војвода Матија Басараб (1632—1654) намерава издати неколико нових црквенословенских књига (тад су наине и православни Румуни употребљавали у цркви словенски језик) и да ће радо допустити, да редактор тих књига буде наш фра Рафаел Леваковић (48). Згодну прилику, да њезин поузданик може да врши контролу обредних књига једне православне цркве, Пропаганда је узела у претрес 30 јануара 1638 (49), и већ 28 фебруара папа Урбан VIII издао је на Басарабу попутно писмо за Леваковића (50), који је још у новембру именован титуларним бискупом смеревским (51) па одмах затим упућен у ту вратоломну мисију (52), али преко Беча и Пољске, где је уз пут имао да покуша изазвати дипломатску интервенцију (53), не би ли Порта опозвала декрет од 6 октобра 1637, којим је патријарху Теофану уступила била и католичке храмове у Светој Земљи (54).

Леваковић је мај—јун у друштву са типровачким Бугарином фра Фрањом Соимировићем вршио неке поверљиве извиђаје у Маџарској (55), откуд је најзад доспео у Влашку. Ипак на двору Басарабину, у Букурешту, као да није ишло све глатко: он је нашао, да је Матија посао око штампања књига већ поверио неким православним Југословенима; игуман Мелетије Македонски штампао му је 1637 један Псалтир, а наредне године јеромонах Стефан Охридски дао је један Псалтир са Часловцем (56), нашто се Леваковић морао задовољити самим обећањем, да војвода неће наставити штампом других дела, док не добије одговор од Пропаганде. Леваковић је тад, по својој навици, повео реч и о веровањима, која деле католике од православних, а траг таквих диспутских скло-

тети, а млин или воденица господина Алтана, како све посесиони колико мобили, толико имобили заради мѣтацион од паезе и зло владание од фрѣта ница мало маћне, коиѣ милост бѣдѣши ми од ваша привеличанства примили и ш ѣном помогли се остаиемо вазда даржани, колико ми, кои молимо, толико наш народ, кои ће се ѣ тѣ вашѣ скѣдѣ с вашѣ милостиѣ и помоћ ѣчит, веће Господина Бога за ваше здрави, дѣше спасение молити и за ѣмножение свете вере католичанске ѣдѣбѣши сви понижно ваше свете скѣте. Из Типровац на 27 аѣста 1653.

(44) Acta Bulg. 42.

(45) Ibid. 43-46.

(46) Ibid. 45.

(47) Ibid. 63.

(48) Ibid. 47. С. Новаковић, Српски штампари у Румунији, Годишњица Н. Чупића XVII, Београд 1897, 336.

(49) Acta Bulg. 48.

(50) Ibid. 48.

(51) Stojković 237.

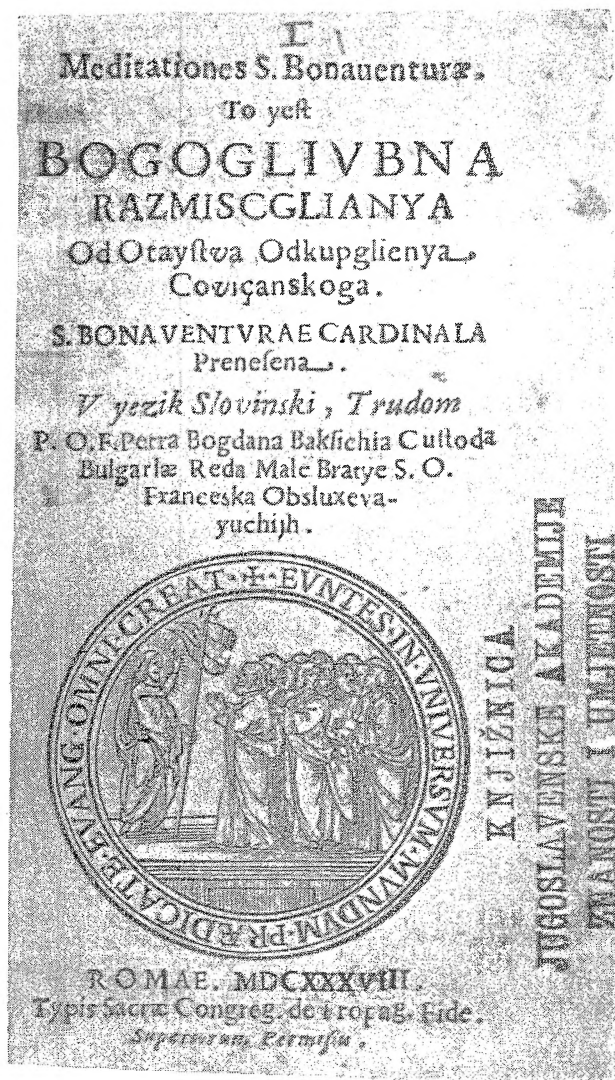
(52) Fermentžin, Listovi 28.

(53) Ibid. 33.

(54) G. Golubovich, La Questione de' Luochi Santi nel periodo degli anni 1620-1638, Archivum franciscanum historicum XIV, Quaracchi 1921, 213.

(55) Fermentžin, Listovi 35.

(56) Ibid. 27. И. Карашаевъ, Описаніе славяно-русскихъ книгъ напечатанныхъ кирилловскими буквами, Сборникъ отд. русск. языка и словесности Имп. Акад. Наукъ XXXIV. 2, Санкт-петербургъ 1883, 459, 461. Арх. Леонидъ, Словено-српска књижица на св. Гори Атонској у манастиру Хиландару и св. Павлу, Гласник Срп. ученог друштва XLIV, 1877, 257. А. И. Яцимирский, Новый трудъ по старой славянской библиографіи, Извѣстія отд. русск. языка и словесности Имп. Акад. Наукъ V. 2, 1900, 684, 686.

Сл. 1. Бакишићева „Богољубна размишљања“ (1638).

вићевим долазило и до нагодбе с мирским свештенством (62), а ту је Бакишић напуштајући место кустода у знак признања одликован титулом „pater perpetuus“ уз право, да и даље задржи стан за се и за послугу у хипровачком манастиру Св. Богородице. Биће да је баш том приликом дошао Леваковић до једног рукописа Јевтимијева „Житија Св. Петке Епиватске“ па га после превео на латински (63).

С почетком 1639 био је, изгледа, Бакишић у Риму (64), ишао је, вероватно, да поднесе извештај о кустодији генералном капитулу фрањевачког реда, који

ности одразиваће се у његовој расправи „De Sancti Spiritus processione“, коју је, да откупи обећање, накнадно упутио на двор у Букурешту (57).

Кроз све то време био је Бакишић још увек у Риму забављен штампом својих „Богољубних размишљања од Отајства Одкупљења човичанскога С. Бонавентуре кардинала“ (Сл. 1), које му је Леваковић још 23 јуна 1637 цензурирао, али и не сачекав, да му књига буде готова, он је средином јула 1638 морао кренути у Бугарску, где га је чекало рукоположење за титуларног бискупа Галипоља, да буде коадјутором старог Маринића с правом да га наследи на софијској катедри.

Хиротонисање је, вероватно, извршено у његову Типровцу, где су му одмах 25 августа 1638 два његова рођака, Ђорђе Бакишић и Иван Стефановић, уступили фиктивном цесијом потребан посед као патримониј (58), а на свечаности је један од промотора био, без сумње, Леваковић, који је и онако, по наредби генералног викара фрањевачког реда имао да председа на капитулу бугарске кустодије (59). Кад је тај капитул одржан, не знамо, али било је то свакако пре 8 октобра 1638 (60), и на њему је најзад кустодија добила своје засебне статуте (61), па је под председањем Левако-

(57) I. Kukuljević Sakcinski, Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. veka, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku X, Zagreb 1869, 173.

(58) Acta Bulg. 49.

(59) Fermentžin, Listovi 29.

(60) Ibid. 37.

(61) Acta Bulg. 50.

(62) Ibid. 63.

(63) Acta Sanctorum Bollandistarum 14 oct. Suppl. *163 (A. Potthast, Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500 II, Berlin 1896, 1508).

(64) Acta Bulg. 62.

је заседао у римском манастиру Арачели првих дана јуна 1639(65), а биће и да напoкoн придигне штампане примерке својих „Богољубних размишљања“. Кад се вратио у Бугарску, чекале су га честе несугласице с тешко болесним Маринићем и с његовом родбином(66), а под крај године имао је главобоље и с неким дрским изаслаником титуларног никопољског бискупа, који је однекуд из Пољске хтео да врши своје епископске прерогативе *in partibus infidelium* у Бугарској(67).

Наредне године, у мају, предузео је Бакшић своју прву визитацију. У пет и по месеци он је савесно обашао сва места Бугарске, гдегод је било католика(68), а онда је проследио и у Влашку, где је свугде наилазио на хипровачке трговце.

Кроз 1641 мислио је да обађе полуострво Галипоље, тек онако од љубопитљивости, јер је знао, да у тој његовој титуларној дијецези нема ни за лека католика(69), али до излета није дошло, јер је 15 јуна стари Маринић био мртав(70), нашто је Бакшић аутоматски постао софијским бискупом и апостолским викаром за Влашку и Молдавску. Одмах је, за 18—20 августа, сазвао дијецезански синод и ту је, потпуно у складу с прописима тридентског концила, провео солидну организацију свога свештенства(71).

А после синода неуморни Бакшић почео је да врши своју другу визитацију и у Молдавској и у Влашкој(72), прекинуо је тек обилажењем Бугарском због јаке куге, нашто је с краја 1642 скупа са Станиславовим пошао у Рим. Интересирао се најпре, не би ли за своју кустодију осигурао стари фрањевачки манастир у Трговишту(73), а онда је тражио, да се његова бискупија, већ и због православног митрополите у Софији, подигне на част надбискупије, да се, даље, испод његове јурисдикције издвоје павлићански обраћеници никопољски па да се с њиховим немирним мирским свештенством сједине с католицима у Молдавској и тако формирају једну нову надбискупију. За ту нову катедру Бакшић је истакао као свога кандидата фра Марка Бандулавића из босанског Скопља (Доњег Вакуфа)(74), једног мисионара, који је подражујући Мрнавићевим фалсификатима волео да се потписује *Bandino, Bandinus*, јамачно да своју кућу приближи породици ондашњег кардинала Бандинија. Боравак у Риму искористио је Бакшић и на то, да ту, овај пут у својој наклади, штампа другу своју књигу писану у нашем језику, „Благоскровиште небеско Марије Дивице Мајке Божје“ (Сл. 2), а првих месеци 1643 кренуо је он, већ као надбискуп, натраг у Бугарску(75).

Протукандидати Бандулавићеви били су Станиславов и Соимировић, али ипак је Пропаганда, већ 14 априла 1643, предложила за надбискупа Бандулавића одредив му Силистрију као место боравка (само што ће он узети Бакау) и расположив, да ће се звати марцианопољским надбискупом(76), из сећања на антички *Marcianopolis*, који се налазио код села Девне у околини Варне(77), али се у то доба веровало, да је *Marcianopolis* исто што и Преслав (Прѣславъ, Ески Стамболъ), па је зато Бандулавић и говорио о јурисдикцији „нашега архиепископата Ескистамбѣла алити Прислава“ (78). Папа је Бандулавићев избор одобрио

(65) *A. Lulich*, *Serie di tutti i ministri generali di tutto l'ordine de' Frati Minori*, Spalato 1869, 14.

(66) *Acta Bulg.* 62.

(67) *Ibid.* 64, 65.

(68) *Ibid.* 68.

(69) *Ibid.* 108.

(70) *Ibid.* 110.

(71) *Ibid.* 113.

(72) *Ibid.* 132, 133.

(73) *Ibid.* 135.

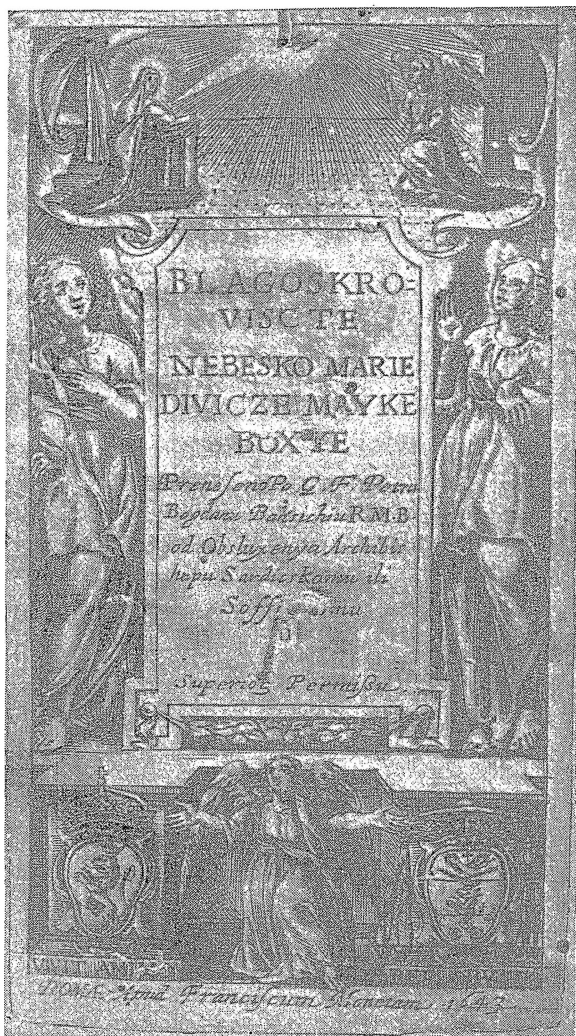
(74) *Ibid.* 139.

(75) *Ibid.* 143.

(76) *Ibid.* 138.

(77) *Jireček* 624.

(78) *Acta Bulg.* 180.

Сл. 2. Бакшићево „Благоскровиште небеско“ (1643).

свечано одрекао свих права на Бугарску (89). Онда су фрањевци бугарски на свом капитулу од 18 августа предложили, да се за павлићанске католике у околини Никопоља створи засебна бискупија, па да се то место даде Бакшићеву викару и сталном кандидату за бискупску столицу фра Фрању Соиморовићу, што је и Бакшић препоручио (90). Међутим кад се раширио глас, да ће то место добити окретнији дон Филип Станиславов, католичко се свештенство бугарско поново 26 маја 1648

негде пре конца јула 1643 (79), на што је наш Бошњак кренуо у Типровац и ту у манастирској библиотеци спремио неки извештај о својој надбискупији (80) па 6 фебруара 1644 провео детаљно разграничење са Бакшићем. Границе су им биле: Стара Планина па реке Искар и Сирет међу Влашком и Молдавском, другим речима софијски надбискуп задржао је јужну и северозападну Бугарску с Влашком, а марцианопољски источну Бугарску с никопољским павлићанима и са Молдавском (81). Оба су прелата онда ишла у Босну, где је Бакшић скупа са бискупом фра Томом Мрнавићем (82) 21 августа 1644 у Крешеву рукоположио Бандулавића за надбискупа (83), да се одмах врате натраг, на што је и папа 23 децембра 1644 објавио у консисторију Бандулавићев избор (84).

Под конач 1646 обашао је Бакшић бедне павлићане у јужној Бугарској, да с почетка 1647 обађе и католике околине Типровца (85). Те године дошло је до потпуног раскида између њега и Бандулавића, који је био уверен, да га је за време разграничења Бакшић преварио (86), па никако није хтео да иде обилазити павлићанску сиротињу у околини Никопоља (87), носећи се чак мишљу, да ће од Бакшића отети зато Влашку (88), док се најзад није, на поспешивање павлићанскога изасланика дон Филипа Станиславова, 2 јула 1647,

(79) J. Pejacevich, Peter Freiherr von Parchevich, Erzbischof von Martianopol, Archiv für österreichische Geschichte 59, Wien 1880, 347.

(80) Acta Bosn. 456.

(81) Acta Bulg. 148.

(82) Acta Bos. 454.

(83) V. A. Urechîă, Codex Bandinus (Estr. din Analele Academiei Române Ser. II, Tom. XVI, București 1895) 4.

(84) Acta Bulg. 1 9.

(85) Ibid. 155.

(86) Urechîă 11.

(87) Acta Bulg. 175, 178, 214, 266.

(88) Ibid. 181.

(89) Ibid. 180.

(90) Ibid. 182, 183.

заузело за Соимировића оштро нападајући некадашњег павлићанина Станиславова (91), а Бакшић је том приликом опрезно тражио, да му се Соимировића кад је худе среће, даде барем за помоћног бискупа као коадјутора (92). 3 септембра имао је међутим Бакшић тачне информације, да је Пропаганда, и поред свих протеста, предложила папи Станиславова за бискупа (93), зато су, без сумње по његову савету, хипровачки грађани упутили молбу Пропаганди, да Соимировића овај пут макар где именује бискупом (94).

С пролећа 1649 вратио се Станиславов као никопољски бискуп у Бугарску и 1 маја склопио је с Бакшићем и с фрањевцима нагодбу, како би се избегли конфликти у именовању пароха (95). Међутим на лето 1649 вршио је Бакшић своју четврту визитацију у северозападној Бугарској (96), док је јужне павлићане препустио тамошњем пароху Јакову Хомедеи, тобоже ради несигурности путева, а у ствари због тога, што је Бакшић с неколико виђенијих Бугара, међу којима је био и Мрканић, ишао у Влашку, где је с Матијом Басарабом озбиљно радио на припремању устанка проти Турцима, па су у вези с тим 18 децембра 1649 упутили из Трговишта фра Петра Парчевића у Варшаву, Беч и Млетке с одушевљеним апелима, како је крајњи час, да се предузме ослобођење балканских Словена (97). Из Влашке вратио се бискуп у Бугарску, па да не изазове подозрења, одмах је, усред зиме, у јануару 1650, пошао да обађе јужне павлићанске обраћенике (98).

Најзад је 11 јула 1650 продро у Пропаганди предлог, да се задовољи и амбицијама Бакшићева штићеника Соимировића, дата му је призренска бискупија (99), али са седиштем у Новом Брду (100), а како је то била за католике јубилејска година, на лето је ишао Бакшић у Рим, где је под коначу године подастро Пропаганди исцрпан извештај о својој дијецези (101).

У Риму се задржао до пролећа 1651 дошав често у додир с бискупом Станиславовим, с којим се ту, на пример, нагодио о изашиљању питомаца у Рим (102), а узимало се јамачно у претрес и питање суспензије надбискупа Бандулавића, чигова ће епархија да буде 1652 за три године поверена Станиславову (103). Уосталом Станиславов је, вероватно као и Бакшић, и с њим скупа, дошао ради јубилејског благослова у Рим, па је том приликом 1651 дао у штампу свој „Абагар“ (Сл. 3) и то ћирилицом, која у склопу слова подсећа на ондашњу латиначку графику: биће да је Станиславов због Пропагандиних слагара рукопис био написао латиницом. На пет листова великог формата штампаних у четири оивичена ступца анопистографски, то јест само с једне стране, да се могу истрићи па онда прилепити и саставити у свитак око пет метара дуг, који би верници у којој кесици имали „да при себе носеи⁸ наместо силни мошти“, како се у самом тексту записа каже, са девет светаких слика долази ту двадесетак ситних и дуљих молитава, према садашњим схватањима с апокрифним примесам, писаним у неком језику, који је, апсолутно, наш, али не више онако чист, какав је у делима бискупа Бакшића, него с извесним конце-

(91) Ibid. 185, 186: Devono di più sapere l'Eminenze vostre che D. Filippo, (benchè sia stato missionario) mai ha fatto un giorno fra li Paulichiani, ne meno fatto alcun bon frutto nella sua missione, ma sempre è andato tarabascando per le terre et città, fra Signori marcanti Ragusini, come semplice prete et non risedeva fra li Paulichiani.

(92) Ibid. 184.

(93) Ibid. 187.

(94) Ibid. 189.

(95) Ibid. 190.

(96) Ibid. 198.

(97) *Pejacsevich* 490.

(98) Ibid. 207.

(99) Ibid. 211.

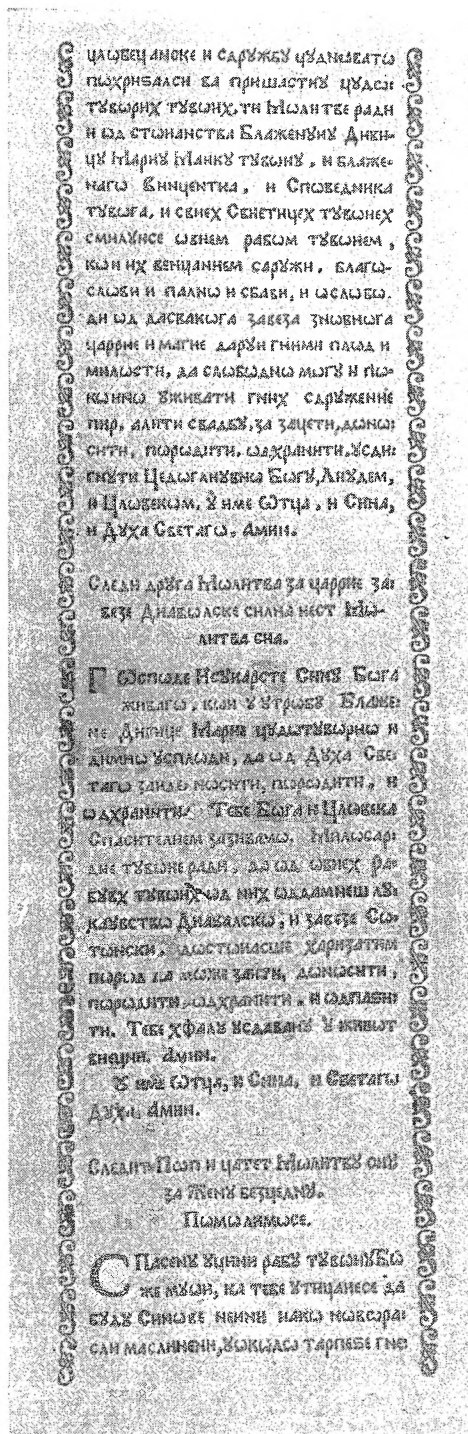
(100) Ibid. 247.

(101) Ibid. 213.

(102) Ibid. 223.

(103) Ibid. 225.

сијама црквенословенском, а и с нешто мало одраза бугарских подунавских наречја (104). Питање досле није постављано, али се мени чини, да су католички

Сл. 3. Два ступца из Станиславовљева „Абагара“ (1651).

мисионари међу павлићанима знали, разуме се, и за ћирилске текстове наших редакција, али да су употребљавали и црквенословенски језик по текстовима

(104) *М. П. Пейровскій*, Абагар, (первый печатный памятникъ ново-болгарской литературы), Славянскій сборникъ II. 2, Санктпетербургъ 1877, 2-12. *A. Leskien*, Abagar — ein neu-

наших глагољаша (105), па да отуд ти рефлекси код Станиславова. Име „Абагар“ овом необичном саставку није тешко објаснити. Међу првим молитвама у њему налази се наиме писмо, што га је тобоже Исус писао едеском топарху Абагару, а које је само собом вредило као запис неки, па се у аутентичност његову дуго није сумњало, та и црква је Сан Силвестро у Риму међу својим драгоценостима чувала тобожњу слику Христову, коју је топарх добио у вези с овим писмом (106). А да су и код нас вредила слична веровања, доказом је, што се у Божидаревим зборницима прве половине шестнаестог века носиоцу хамајлије с оваковим писмом каже: „непобѣдѣнъ боудеши въ рати и шѣ въсѣхъ врагъ избавленъ боудеши и шѣ напрасне сѣмрѣти и шѣ страха ноштнаго и шѣ дѣства сотонина и шѣ въсакое напасти“ (107), као и то што су год. 1905 у селу Јечмишту у близини Фоче нашли копајући једну давно оборену борову кладу и у њој брижљиво у мушему завијен један запис, најмање из шестнаестог века, преко метар дуг, са молитвама против непогоде, што их је писао неки фрањевац, или фрањевачки питомец, муслиманима тога краја. А одмах међу првим молитвама тог дугог записа долази баш ово Исусово писмо Абагару писано ћирилским словима на латинском (108). Веровање у такве записе било је, без сумње, раширено и међу бугарским павлићанима, кад и сад реч „абгаръ“ у околини Свиштова значи запис (109), другим речима Станиславов је понудио верницима своје дијецезе једну амајлију, какових је и до тада било у употреби, а у којој ни он ни његови савременици нису виђали никаких апокрифних схватања.

Болестан, задржао се Бакшић дуље времена у Болоњи, а онда је, 21 маја 1651, био на рукоположењу Соимировићеву у Млечима (110), да кроз Угарску и Влашку, уз много неприлика због тадашњих ратова, приспе најзад крајем октобра у Бугарску (111).

Наредна година била је тако тешка за Бакшића, да је било часова, кад се носио мишљу да уопште напусти Бугарску (112); ипак у новембру он је опет неуморан на дужности, јер је предузео своју пету визитацију. Почео је с павлићанима околине Пловдива, да с нове 1653 године настави у Влашкој и око Типровца (113). Међутим долазиле су све теже године: због немира у Влашкој пострадали су и многи ћипровачки трговци (114), а турска гоњења била су тако интензивна, да је црква у Типровцу морала да 1655 чак и крстове заложу. Било је шиканирања и са стране софијског митрополита, тако да је Бакшић

bulgarischer Druck aus dem XVII. Jahrh., Archiv für slavische Philologie III, 1879, 518-521. А. Теодоров, Български книгописъ, Сборникъ за нар. умотв. IX, София 1893, 150-156. М. Појруженко, Абагаръ. (Изъ исторіи возрожденія болгарскаго народа), Извѣстія отд. русск. языка и словесности Имп. Акад. Наукъ X. 4, Санктпетербургъ 1905, 229-258. К. С. Кузьминскій, О сборникѣ молитвъ, извѣстномъ подъ названіемъ Абагаръ, Древности, труды слав. ком. Имп. Моск. Археол. Общ. IV. 1, Москва 1907, 302-306. Б. Ангеловъ, Абагаръътъ на софійската Народна библиотека, Годишникъ на Нар. библиотека въ София за 1923 год., София 1924, 89-92. Не познам студије: S. Salaville, Le premier livre néobulgare (Echos d'Orient 1912, 442-448) ни S. Salaville, Philippe Stanislavof apôtre des Bulgares Pavlikanes au XVII siècle (Echos d'Orient 1912, 481-494), што их спомиње А. Теодоров-Балан, Старобългарски книжевник и неговата книга, Духовна Култура XV, София 1922, 53.

(105) Већ 1635 молио је Бакшић Пропанду, нека му пошљу „un Messale di quelli di S. Gerolamo“ (Acta Bulg. 36), а тако и Соимировић као администратор никопољских павлићана писао је 1672: „supplio anche faccino carità mandar calici, messali, rituali, evangeli e pistole in lingua slava“ (Ibid. 287).

(106) A. Graf, Roma nella memoria e nelle immaginazioni del medio evo, Torino 1923, 305.

(107) S. Novaković, Apokrifi iz štampanih zbornika Božidara Vukovića, Starine XVI, 1884, 63.

(108) (Ђ.) Т(рухелка), Један занимив запис, писан босанчицом, Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини XVIII, Сарајево 1906, 349.

(109) Теодоровъ 134. И у румунском тако адвар значи запис N. Cartoian, La légende d' Abgar dans l' ancienne littérature roumaine, Slavia V, 1926, 201.

(110) Acta Bulg. 216.

(111) Ibid. 218.

(112) Ibid. 224.

(113) Ibid. 226.

(114) Ibid. 249. E. Hurmuzaki, Fragmente zur Geschichte der Rumänen III, Bucuresci 1884, 220.

поново био одлучан бегати у Влашку (115), где му је Матијин наследник Константин I Шербан Басараб (1654—1658) поклатио 13 марта 1656 дуго оспоравани фрањевачки манастир у Трговишту (116), што ће Бакшић, кад наступе боља времена, да опет уступи својој кустодији (117). Ипак уза све те неприлике он је успео да нађе времена, како ће да пише потребне информације, које би Рим од њега тражио (118) и да кроз 1656 савесно изврши своју трогодишњу визитацију (119).

Наредну визитацију, седму по реду, извршио је 1659 и на јесен кренуо с извештајем у Рим, да тамо реши многа неодложна питања разних балканских дијецеза, чији су се прелати напустив паству клатарили Европом (120), а том је приликом успео, да Пропаганда регулира и неке ситније несугласице између њега и кустодије (121). У августу 1660 био је натраг у Бугарској, па и поред жестоке куге, која је дуго трајала и многе његове свештенике покосила, све и ако је сам дуго боловао и много од Турака трпео, извршио је и 1662 и 1663 визитацију своје дијецезе не заборављајући ни бедне никопољске павлићане, које је немирни Станиславов био сасвим заборавио.

И кроз 1667 почео је своју девету визитацију с Влашком, откуд је лепо испраћен преко Софије ишао к пловдивским обраћеницима, да онда 1668 с визитацијским протоколом трпећи због немилих несугласица међу својим фрањевцима крене у Рим (122), како би уз пут сабирао прилоге за обновљење Богородичине цркве у Ћипровцу, која је, и од пре трошна, те године изгорела (123). Ишао је заобилазним путем па преко Варшаве, Беча и Млетака доспео у Рим, свугде најлепше дочекиван, јамачно ради поузданих информација из централног Балкана, и свугде обилато потпомаган. Усред необично оштре зиме, последњих дана фебруара 1669, био је Бакшић натраг у Ћипровцу (124), где је удвојеном енергијом кушао да и препорукама и дипломатским интервенцијама и обилатим митом дође до дозволе градње цркве. Просто није могао поднети, да гледа Ћипровац без своје катедрале, болело га је, што се не сме почети с радњом, и по најтежој зими кренуо је, у фебруару 1670, у Солун да лично моли преко великог везира за потребни ферман (125). Није тај пут успео, али ипак је и те године сасвим савесно извршио визитацију своје дијецезе, последњи, десети, пут у животу.

У новембру 1671 сав срећан добио је вест, да је један његов окретни Ћипровчанин испословао најзад ферман за оправку цркве (126). Одмах с пролећа почело се с градњом, црква је на лето 1673 била готова и добила неке опросте из Рима (127), да првих дана септембра 1674 нађе у њој свој гроб и симпатични надбискуп Петар Богдан Бакшић (128).

*

Бакшић је, како смо и напомињали, много писао.

Ту су најпре његове бројне и ванредно занимљиве релације, које је с времена на време упућивао Пропаганди у Рим на талијанском и, ређе, на латинском језику: првокласан историјски материјал, што би требало и због нас и због Бугара у целини издати. Један такав исцрпан извештај, у коме је, у десет

(115) Acta Bulg. 251.

(116) Ibid. 251.

(117) Ibid. 275.

(118) *Fermendžin*, Izprave 187.

(119) Acta Bulg. 257.

(120) *Милев* 111.

(121) Acta Bulg. 271.

(122) *Милев* 193.

(123) *Theiner* II, 213.

(124) Acta Bulg. 279.

(125) Ibid. 280, 281.

(126) Ibid. 285.

(127) Ibid. 289.

глава био синтетично изложио целу организацију и новију историју католичке цркве у Бугарској, хтео је он 1668, на проласку кроз Млетке, да тамо и штампа (129), али му се трошак око штампања чинио велик, зато је дело уступио Пропаганди, која је била дала разумети да ће га издати у својој наклади па га због тога и предала на оцену своме поузданику Сплићанину Ивану Пасстрићу (130), тек што до издања није дошло. А штета!

Нас међутим нарочито занимају његова дела, која је издао на нашем језику.

Управ он није био први Бугарин, који је тако радио. Већ у шеснаестом веку било је Бугара, који су се бавили штампом наших дела, барем у црквеном језику наше редакције. Била су то два Јакова, што су их у новије доба — сумњам, да ли с правом — почели сматрати за исто лице (131): Јаков из Њустендилске Камене Реке, који је у Млещима, у својој штампарији, дао 1566 један Часловац, и Јаков Крајков из Софије (132), који је скупа с которским племићем Јеролимом Загуровићем између 1569 и 1572 штампао за наше православне један Псалтир с Послеловањем и Часловцем, један Требник и најзад један Зборник.

Али Бакшић је био први бугарски католик, који је као чедо протуреформације поверио штампи своја дела писана нашим живим говорним језиком управ онако, како су писали и босански фрањевци тог времена, Дивковић на пример.

Прво је „*Meditationes S. Bonaventurae*, то јест богољубна размишљања од Отајства Одкупљења човичанскога С. Бонавентуре кардинала“, Рим, у наклади Пропаганде, 1638, с латинским натписом, дакле, на првом месту, како је била пракса у Пропагандиним издањима. То је Бакшићево дело превод; али не, како би се на први мах помислило, превод псеудобонавентурских „*Meditationes Vitae Christi*“, врло популарне аскетске књиге, о којој се пре веровало да јој је писац један од најзнаменитијих фрањеваца тринаестог века *Doctor seraphicus* и кардинал католичке цркве Св. Бонавентура (ранији *Giovanni da Fidenza* 1221—1274), док се у новије доба нашло, да је те медитације писао један талијански мистик с краја тринаестог или из првих деценија четрнаестог века: фра Ђовани де Каулибус из тосканског Сан Ђемињана (133), па се ту, у сто глава, некад више, некад мање, размишља цео живот Исусов, изложен врло опширно с бројним апокрифним детаљима, што није сметало, да је тај саставак, на пример у талијанском преводу, још од петнаестог века па до у наше дане, врло често издаван (134) и обилато искоришћен у уметности као и у покајничким лаудама и у ранијим мистеријима (135).

Није без интереса напоменути, да је то дело било и код нас превођено раније. Ја сам у фрањевачком манастиру у Омишу видео такав један превод: „Книга од живота и о дил слаткога Исуса и Маике негове“, писан ћирилицом у чакавском наречју пољичке крајине, вероватно негде средином шеснаестог века. Језично врло близак текст има и глагољски рукопис један седамнаестог века у Југословенској академији (136), а такав ће, сва је прилика, бити и латиначки рукопис седамнаестог века, писан за калуђерице Св. Николе у Трогиру (137).

(128) *Ibid.* 290, 291.

(129) *Милевз* 118.

(130) *Acta Bulg.* 280.

(131) *Б. Цоневз*, Яковъ Крайковъ, български печатаръ и книжаръ отъ XVI вѣкъ, Духовна Култура I, София 1920, 236.

(132) *М. С. Дриновз*, Съчинения II, София 1911, 492.

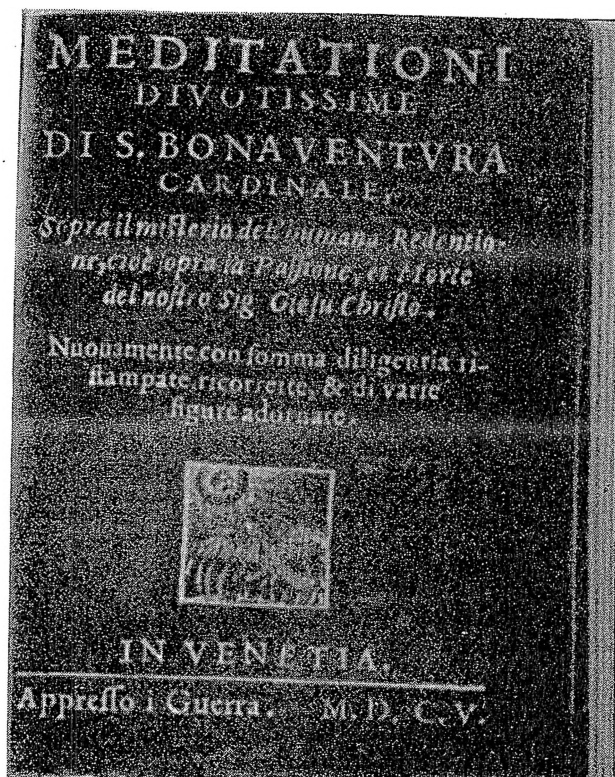
(133) *S. Bonaventura*, Opera omnia X, Ad Claras Aquas 1902, 25. *L. Oliger*, Le Meditationes Vitae Christi del Pseudo-Bonaventura, Studi Francescani N. S. VII (XVIII), Arezzo 1921, 179.

(134) *F. Zambrini*, Le opere volgari a stampa dei secoli XIII e XIV, Bologna 1884, 190.

(135) *A. D'Ancona*, Origini del teatro italiano I, Torino 1891, 131. *V. De Bartholomaeis*, Le origini della poesia drammatica italiana, Bologna 1924, 383.

(136) *R. Stroh*, Hrvatska glagolska knjiga, Zagreb 1915, 176.

(137) Rukopisi hrvatski u knjižnici Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Zagrebu, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku V, Zagreb 1859, 176. Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskoga u Zagrebu, Zagreb 1867, 15.

Сл. 4. Псеудобонавентурске „Meditazioni divotissime“ (1605), талијански изворник Бакшићевих „Богољубних размишљања“.

и да их даду у двадесет и два поглавља, па је такав случај и код Бакшића, који се у свом преводу овог псеудобонавентурског дела у ортографији држао

Само што Бакшић није дао те велике медитације, а вероватно није никад ни чуо за те наше рукописне раније преводе; он се у неоаскетском расположењу, какво је завадало после примене закључака тридентског концила, задовољио једном краћом талијанском прерадом тог дела: превео је на име *Meditazioni divotissime di San Bonaventura Cardinale sopra il mistero dell' umana Redenzione*, у којима су само медитације о Муци.

Под натписом „*Incominciano le deuote meditatione sopra la passione del nostro signore, cauate & fondate originalmente sopra meser Bonauentura Cardinale de lordine minore. Sopra Nicholao de lira etiamdio sopra altri doctori & predicatori approbati*“ изашле су оне први пут у Мантови 1480 године у двадесет и једном поглављу (138), да познија издања, којих је у току шеснаестог века било више, устврде понекад, да их је писао *Doctor planus et utilis* фра Никола из нормандијске Лире (*Nicolaus de Lyra*, 1270—1340), да их у другим издањима припишу Св. Бонавентури

(138) *D. Reichling*, *Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium bibliographicum I*, München 1905, 17. Биће да је Бакшић употребио млетачко издање од 1605, које има натпис: *MEDITATIONI DIVOTISSIME DI S. BONAVENTURA CARDINALE, Sopra il mistero dell' humana Redenzione, cioè sopra la Passione, et Morte del nostro Sig. Giesu Christo. Nuouamente con somma diligenza ristampate, ricorrette, & di varie figure adornate. IN VENETIA. Appresso i Guerra. M. D. C. V.* (Сл. 4.) Овакови су натписи појединих поглавља Бакшићевих „Богољубних размишљања“ према натписима талијанских „*Meditazioni divotissime*“ у том издању од 1605: 1. Размишљање како Господин наш Исукрст након ускрсења Лазарова и учинивши вечеру у кући Шимуна Губавога узе проштење од своје придраге Мајке (*Meditatione, come il N. S. Giesu Christo dopo la resurrettione di Lazaro, & fatta la cena in casa di Simon Lebbroso, tolse licentia dalla cara sua Madre*). 2. Размишљање како Господин наш Исус улезе у Јерузолим указавши велико пониженство (*Come il Nostro Signore entrò humilmente in Gierusalem, mostrando grandissima humiltà*). 3. Размишљање од повраћења Исусова у Јерузолим након Цвијетне недјеље (*Del ritorno di Giesu Christo in Gierusalem, dopo il giorno delle Palme*). 4. Једно прилијепо говорење, које учини Господин наш Исукрст својој придрагој Мајци (*Un bellissimo ragionamento, che fece il Nostro Signore Giesu Christo alla sua pia Madre*). 5. Размишљање како Господин наш Исукрст учини вечеру својим ученици, уми им ноге и последи нареди присвети Сакраменат (*Come il Nostro Signor Giesu Christo, fece la cena con li suoi Discepoli, & come lui mise ordine di lavarli i piedi, & come dopo istituì il santissimo Sacramento*). 6. Од бесједе, коју учини Исус учеником по вечери (*Del sermone che fece Giesu a' Discepoli dopo la cena*). 7. Размишљање како наш Господин појде у вртаа чинити молитву Отцу свому (*Meditatione, come il Nostro Signor andò nell' horto a far oratione al suo celeste Padre*). 8. Размишљање како Господин наш би ухвачен и од муке, коју подније до првога часа (*Meditatione come il nostro Signor fu preso, e della passione che portò insino all' hora prima*). 9. Размишљање како Господин наш Исукрст би приказан Пилату и од муке, коју поднесе тја до трећег времена (*Meditatione come il N. Signor Giesu Christo fu presentato a Pilato, & della passione che portò insino a terza*). 10. Размишљање како Господин наш примилостиви Исукрст би бијен и фрустан при ступу (*Meditatione come il nostro Sig. Giesu Christo fu battuto, e flagellato alla colonna*). 11. Размишљање од увредења Господина нашега Исукрста окруњенога и од

у главном прописа исусовца Кашића, а у језику сматрао за узор књиге босанских католика икавско-јекавског типа, Дивковића на пример, уз сасвим незнатне кондесије у деклинацији и у речнику дијалекту Типровца и његове околине. Издање тог успелог превода наменио је Бакшић занимљивом посветом од 14 јула 1637 Фрању Мрканићу (Марканић, Марканић, Markanich, Marcanich, Marcanijich, Marchianich) (139), једном врло угледном Типровчанину, који је био

осуде, која би дана од неправеднога Пилата, и муке, коју поднесе од третогача до шестогача времена (Meditatione dell' offensione del Nostro Sig. Giesu Christo incoronato, & della sententia che fu data dall' iniquissimo Pilato, e della passione che portò da terza insino a sesta). 12. Размишљање како Господин наш Исукрст носећи криж доведен би на планину Калварије за бити пропет и од оних ствари, које се згодише у путу (Meditatione come il Nostro Sig. Giesu portò la santa croce, et come fu condotto al monte Caluario per esser posto sul legno della croce, & di quelle cose che accaderono nella via). 13. Размишљање од пригоркога пропетја нашега Господина Исукрста, ко би учињено на планини калварској (Meditatione dell' acerba crucifixione del Nostro Signor Giesu Christo fatta nel monte Caluario). 14. Размишљање како би криж уздигнут узгору и од седам пламени љубави, који плануше из пећи пољубљенога Језуса, будући постављен сврх дрва светогача крижа (Meditatione come la Croce fu levata in alto, e delle sette fiamme d' amore, che uscirono della fornace dell' amoroso Giesu essendo posto sul legno della santa Croce). 15. Размишљање од плача приславне Дјевице Марије и пољубљенога ученика Ивана заједно з другима Маријама, и од трећегача пламика, који плану из пригорје пећи љубезнивога Господина нашега Исукрста (Meditatione del pianto della gloriosa Vergine Maria, & del diletto discepolo Gioanni, insieme con le altre Marie, e della terza fiamma uscita dell' ardentissima fornace dell' amoroso, et diletto Sig. Nostro Giesu Christo). 16. Размишљање од потавнутја сунца околомача деветогача и од четвртогача пламика, који изиде из срца љубезнивога Језуса (Meditatione dell' oscurità del Sole circa l' hora di Nona, & della quarta fiamma procedente dal cuore dell' amoroso Giesu). 17. Размишљање од петогача и шестогача пламена, који плану и изиде из пригорје пећи љубезнивога Исукрста Господина нашега, то јест Жедам и Свршено јест (Meditatione della quinta, & sesta fiamma uscita dell' ardentissima fornace dell' amoroso N. Sig; Giesu Christo, cioè, Sitio, & consumatum est). 18. Размишљање од издахнутја нашега придоброга и неумрлогача Исукрста, од седмогача пламена, који јест Отче у руке твоје придајем дух мој, и од ствари, које се згодише у час од смрти његове (Meditatione dell' aspiratione del nostro begnissimo, et immortale Giesu Christo, e delle cose, che accaderono nell' hora della sua morte). 19. Размишљање од онера, што се згоди по смрти Исусовој, и од привеликога плача Маријина и других сестара (Meditatione di ciò, che accadesse dopò la morte di Giesu Christo, & del grandissimo pianto di Maria con le altre sorelle). 20. Размишљање како се повратише ученици к Мајци Исусовој (Meditatione come i discepoli ritornarono alla Madre di Giesu). 21. Размишљање како жудеји поставише стражу на гроб, и како душа Исукрстова сиде над лимбо и ослободи пук свој (Meditatione, come i Giudei posero le guardie al sepolcro, & come l' anima sua discese al limbo, & liberò il popolo suo). 22. Размишљање како Марије појдоше к гробу и најдоше, да је Господин наш Исукрст ускрснуо (Meditatione come le Marie andavano al sepolcro, & ritrovarono, che il nostro Sig. Giesu Christo era risuscitato).

(139) Овакав је текст посвете Бакшићевих „Богољубних размишљања“:

(III) PLEMENITOMV i svake časti doštoynomu, GOSPODINV FRANCESKV MARKA-NICHIV, Poklon i milo pozdravglienye.

Obicay yest ftara, i od mnoga vrimena megiu gliudi, à navlasc megiu drazimi priategli, obsluxešana, da otiscavšci tkod doma tvoga, i ftavšce tugie zemglie prohoditi, vazda iscte na zavrattku tvomu donefti setogod, budi malo, ali veličko, čimbi mila, i draga Gospodina, i Priateglia nadario, za bilig, kako ya sudim, da priategl moxe ftanovito darxati, kako, i na koi način putnik yosete, i na daleko buduchi ftomenuofe yest od priateglia tvoga. I yest toliko opchiena rečena običay, da yurve, i zakona mielto darxi, tako da vrtivšce putnik doma, ne famoga priategli primu, i pogliube, negoli (IV) yoseter običayu i upitatiga, koyu ftvar yeftim donio. Tu takovu običay xelech, i ya obsluxiti, kada Boxyom pomochi budemse k'vam iz ovih Svetih mestih povratiti: za ftidočbu, i beleg dasā imao V. G. ū dalečnih ftanah na pameti, i dafamse od vas ū ovih Svetih meftih ftomenuo, hotejuchi pritiftnuti ove bogogliubne kgnixieze od Razmisglienya nascega odkupglienya, negda po ftvetomu Bonaventuri Kardinalu sloxene, à prie nekoliko vrimena od mene ū nasc Slovinski yezik, prenesene: hotih ih, Vascemu Gospoftvu zapifati, i pod vafcim imenom, i skutom na ftvietlo dati, à zayedno, i miseglah nekabi vam ih mogao, na moy zavratak, čimme upitate, setofam vam donio, za dar vridan V. G. pokloniti. To zaftto bialce moya mifao, i odlučeno hotenye. Ali buduchi da parvo negofe doftpice pritiskati, morahfe ya, za razlike uzroke, doma potegnuti, i nemoguchi donefti kgnixiez fo(V)bom, kako biah nakanio, oftaviv ovu moju, dafte na početku od gnih poftavi, priporučivši M. P. O. Frà Raffaellu Levacovichu momu negdalcgnemu, tēr ū vike posctovanomu, i pogliubglienomu Naučitegliu, dabiše doftoyao prigledati; à O. Frà Francesku Soimirovichiu nalcemu drugu, i mielctaninu napose naredivši, kakofe dovar ce, daih ima poslati. A yefu, i drugih mnogih razloghi, ofvin yurve rečenih, radi koih ya imah ovi moy trud, ofobitim načinom V. G. pokloniti, koye pusctam na ftan, i taknutichiu famo nayparvo, jere tako potaçeme razum, krepof i bogogliubnoft vafcia, i dobrotvorstvo vafce, i vafcega pokoynoga Oteza, koyi dočim xiv bifce ne famo bioye slava, ovoga mielta nalfcega, paček fve ove zēglie; negoli miloftiv pomochnik, i utelcitegl

некад и гувернер хипровачког војводства (140) и поузданик влашког војводе Матије Басараба (141), а иначе Мрканић је био свугде међу првима, кад је покретано макар које питање у интересу бугарских католика (142). На крају књиге изнео је и једну набожну песму „Од двоструке смрти“ с онда актуелном темом о телесној и о душевној смрти, па је посветио једној својој рођаци, „богољубној и у Исукрсту веле пољубљеној госпођи Марији Катичиној, братучеди својој и кћери духовној“ (143).

Sirotam, i Vdoviczam; à yaki scetit, i zaštupnik svieh Redovnikov, à navlaštito Reda Svetoga Otcza Franceska, za čiyu (VI) gliubav, i vami nadenu gnegovo čaštno ime, i sinovom gnegovim, (od koih yelam, i ya yedan nedoštyni) velik bi naštynik dale Manaštir lagradi: razmilęglayuchi on ū tomu vele dobrō, i rozumno one zlamenite rieči, koyechie reseti ІІukarłt na udgni dan pravednim svoim: to yelt: Koliko učinili yefte yednomu od ove braye moye male, menište učinili; à drugo yere tako uzhotę duxnošt moya, i harnošt moga Reda, i moye Bratye, buduchi oni, i ya mnogo duxni, i darxani vami, i posctenoy kuchi valcoy za rečena, i mnoga oštala dobrotvorštva priyata, i koya ІІvaki dan primamo. Primateye dakle vefelim ІІarczem, i yałnim obrazom, za ІІve gore rečene uzroke; i za ІІve yer dar ubog, i malahan yelt, dobrotę, i milošt valcia yelt velika, koyom hochiete moye pomagnkanye nadopuniti; i Gořpodin Bog valce Gospoštvo zdravo, i (VII) vefelo mnogo godiscta uzdarxi. ІІz Rima na četarnayelt ІІulia Me'ecza, to yelt na ІІfti dan Svetoga Bonaventurę. 1637.

Vařc. P. Gosp.

Sluga, i Brat

Frā Petar Bogdan Baklich, Reda Male
Bratye Obsluxevayuchih, nedoštyni
Kuftod Bulgarię.

(140) *Pejacsevich* 489, 502.

(141) *Acta Bulg.* 47.

(142) *Ibid.* 43, 45, 50, 190, 194.

(143) Да се види, како је Бугарин Бакић доста добро познавао и теорију ондашње набожне песме наше, ево тих његових стихова:

ОД ДВОСТРУКЕ СМРТИ ЧОВЈЕКА.

Смрт прва.

Смрт, која се ј' на сем свиту
чудновато усилила
и под косу грозовиту
вас свијет јурве прихитила,
и јест толи свијем чита
и свакому прид очима,
да није веће ствар скровита,
прид собом ју сваки има,
како боље сад узмогу,
хоћу ју овди указати,
нек је слава већа Богу,
а нам узрок гријех плакати.
Гријех би узрок, да изниче
у почалу смрт најприје,
гријех јест узрок, да протиче
и да свуда дави и бије.
Пригорка јест и неслатка
свим синовом Адамовим,
ну добрим је веле слатка,
како писмо звоним овим.
Добријех с Богом сјединује
и у вјечни двор поставља
и рајски им пут казује,
гди се вјечна радост справља,
а гришним је љута стриља,
која собом налип носи,
и бритки мач, кога сила,
јаох, грешнике љуто коси.
Добрим све се с добрим враћа
и у живот и по смрти,
а злијех чека горка плаћа,
ка их увик буде трти.
Смрт је, како сваки знаде,
нам цјећ гриха остављена,
отац нам је Адам даде
баштиником од племена

источнога ради гриха,
с ким се на свит порађамо,
на смрт сваки од нас диха,
јер живећи умирамо.
Сцијени човик, кад се рађа,
онда живит да почиње,
не, нег онда живот страђа,
јер живећи мрет почиње,
и од часа, у који се
на свит ови човик роди,
тој наредби подложи се,
ку нам први отац згоди.
Нит је моћи убогнати
тега суда, те невоље,
тијем смо узлом сви стегнути,
тај бритки мач свих нас коље.
Ствар је ова свим чита,
и није лажи никакове,
и свему је свиту одкрита,
и ње име свуда слове.
Она краљем господује
и под ноге власти тлачи,
она сама свуд војује,
и гди кога хита, свлачи.
Она бане и херцеге
и кнезове и властеле
поваљује под бетеге
старе, младе, сваке феле.
Она сама све испржи
научене и разумне,
и у своју мрижу држи
тако мудре јак безумне.
Веле ти је, јаох, бритка
смртна коса људском роду,
страховита погуб житка
Адамову тужну плоду.

Дело ће се бити без сумње свидело, Бакшић га је, вероватно свугде делио на својим честим путовањима преко Босне, Србије и Бугарске, па тој конста-

Гдигод човик уписану
 ње прилику узре очима,
 косе му се с главе гану,
 и неки га страх појима,
 тер уздише на њу зрећи
 и промишља горку штету,
 кој не може нитко утећи,
 ки се роди на свем свету.
 Није се моћи од ње скрити
 ни на земљи ни под небом,
 и није се моћ потајити,
 свуда она иде с тобом.
 Бижат то је све залуду,
 јер јој нећеш игда утећ,
 и сви они заман труду,
 ки настоје прид њом не лећ.
 Свакому ће одолити,
 када приде смртна сила,
 и њим доли обалити,
 јер је љута њојна стрила.
 Кад навали на човика
 тешка немоћ болезљива,
 тад је смртна тај прилика,
 ка под немоћ себе скрива.
 Немоћ смртни поклисар је,
 ку смрт сама собом тражи,
 и гди немоћ пружи грање,
 смртну сврху свак ту кажи!
 Кад навали срдобоља
 на човика ал' грозница,
 притисне га сва зла воља,
 остану му блида лица,
 на времена куга и рест
 и тропика сас грозницом
 и од главе љута болест
 и бодежи сас кашљицом,
 гута у ногах, свраб под кожом,
 покостица и улоге,
 болест зубна једном тужбом
 и болести друге многе.
 Кад се види у невоље
 и у страху тужни човик,
 гди га смртно немоћ коље,
 супроћ којој не има лик,
 обраћа се и обзира,
 једа би га тко помогал,
 на родјаке очи упира,
 да би кога видит могал.
 Једним главу у skut скрива,
 а другому руку даје,
 милу мајку пак зазива
 примештајућ свуд узглавје.

А када га смртна сила
 већ јакостју придобије,
 која га је приклопила,
 тад већ онда не зна, гди је,
 нити чује око себе
 пријатеље ни родјаке,
 од притешке смрти зебе,
 јер је велми силе јаке.
 Плаче отац, плаче мати,
 плачу кћери и синови,
 не могу му помоћ дати
 супроћ смрти, ка га лови.
 Око њега став гледају
 и плачући и жалећи,
 а опет га моћ немају
 нити могу још хотећи,
 јере су га обколили
 са све стране смртне боли
 и замчицу поставили,
 у коју ће пасти доли.
 Онда благо неће помоћ
 ни имање сега свита,
 ту синови не могу доћ
 ни богатства именита.
 Пријатељи, тужна жена,
 дробна дјеца став гледају
 и дружина убијена,
 јаох, ал' помоћ сви не дају,
 нег сам човек, ки умира,
 обраћа се на све стране,
 а узгору очи упира,
 да те тужни страх ухване.
 Душа хоће да изиде
 и скупља се са све стране,
 јер јој смртни конац приде,
 да се с тилом већ растане,
 а излазећ још би хтила,
 да заједно прибивају,
 ал' је пришла смрт немила,
 неће, да се забављају,
 него хоће да растави
 душу с тилом свакојако,
 а то нами, јаох, приправи
 Адам, чиме згреши опак,
 када давно још у рају
 узе воћку запричену
 тер остави нас у вају
 послушавши луду жену,
 тер би узрок од невоље
 и од смрти прике и хуе,
 ради чеса смрт нас коље
 и клати ће, док свит буде.

Друга смрт.

А не само да би изрок
 нам од смрти он теловне,
 него јоште јадовит скок
 придаде нам и духовне,
 јер је мало страховита
 смрт телесна, ку носимо,
 која нам је тач одкрита,
 ку с очима свећ видимо,
 јер оружје, кој' видимо,
 мању рану нами даје,
 како у светих књигах чтимо,
 Гргур Свети сведокује,

него оно, што не знамо,
 што има бит у напридак,
 на суд Божји ки чекамо,
 који ће бит веле бридак,
 гди се гришници осуђују
 и у вичне муке одходе,
 гди се другом смртју трују,
 одкле веће не изходе.
 Та ј' смрт, вељу, љуто горка,
 која нами душу губи,
 та је и Богу веле мрска,
 јер његову вољу губи.

тацији треба захвалити појаву, што је целу стотину година касније то дело још увек налазило одушевљених читалаца, због чега су и нова издања приређивана. Ново издање (Сл. 5) уз ситне језичне измене и у далеко лошијој графици дао је у ситном неугледном облику и опет један фрањевац, овај пут Херцеговац фра Маријан Лекушић, који ће да то дело штампа у Млецима 1730 изоставив Бакишићево презиме, што у оно доба код нас није још представљало књижевну крађу.

Тај Лекушић рођен је у Мостару негде око 1685. Прошао је био двадесету, кад су га 2 јула 1707 обукли на Висовцу (144), да 7 јула 1709 ту положи редовничке завете (145). Где је све учио, не знам, свакако 1711 слушао је предавања из филозофије у Осеку (146). Почевши са школском 1720/21 годином па до конца 1722/23 он је већ лектор филозофије у Сплиту (147), а 1723 одређен је за секретара провинције (148) па је тако, за једне визитације, исписивао у Фојници понеке историјске документе, што је после Качић употребио (149). Школске 1727/28 године био је наставником у Шибенику (150), да се две наредне године задржи као професор у малом Сињу (151). Кад је ту у Сињу, месеца маја 1730, заседала конгрегација његове провинције, он је упућен у Млетке, где је успео добити дукалу од 31 августа, да се може почети с грађњом новог фрањевачког манастира у котарском Карину (152). Боравак у Млецима искористио је Лекушић и на то, да ту даде ново издање Бакишићевих „Богољубних размишљања“ прећутава надбискупово име у целој књизи (153) и мења

Та смрт страшно сужње води
оковане и свезане,
она пакао ш њима броди
и пропасне доње стране.
Тај смрт паклен огањ стиче,
гди се гришњи прже и варе,
гди каконо змије цвиче,
ки покору мало маре,
гди Луцифер сам охولة
дави, мучи и раздира,
не дава им мира иколе,
гди је стадо без пастира,
Азмодео без милости
гди блуднике пламом гори,
у тавницах у тминости
пече, вари, дави, мори,
гди Сатанас љутим тиром
неустрпљиве љуто дави,
не оставља их нигда с миром,
свеђ им нове муке прави,

гди Белфегор сладокусе
сржбом Божјом закусује,
ку невољни кад окусе,
жестоко их врло трује,
гди Белзевуб љут и срдит
завидљиве ненавиди,
настоји њих љуто сатрит,
над њими се свеђер јиди,
а Бемота од лијености
лијених ваља и сатира,
гди су душе у грусности,
одкле вићни плам извира,
гди лакомце све Мамона
у огњени синжир ставља,
с каматници, јаох, гди она
пећ паклена њима ваља.
Ова је смрт, јаох, ружна
и горчине сваке пуна,
ова је смрт велми тужна
и грешником јадна круна,

од које ти, Господине,
ки у Тројству сам прививаш,
не дај, да нас тко погине
за милошћу, коју имаш
ком грешнике к себи примаш!

(144) Liber archivalis Provinciae Sanctiss. Redemptoris у Св. Ловр и у Шибенику 54.

(145) Ibid. 66.

(146) У Св. Ловри налази се његов рукопис: *Universa logica ad mentem Doctoris Subtiliter me patrem Marianum Lecussich, clericum professum Minorum Observantiae Provinciae Bosne, sis filium, descripta sub disciplina M. V. Patris Mathaei Polich lectoris, ejusdem Provinciae filii Essekini MDCCXI.*

(147) Lib. arch. 114, 117.

(148) *Fermendžin*, Chronicon 61.

(149) *A. Kačić-Miošić*, Razgovor ugodni naroda slovinskoga, Zagreb 1889, 93. Korabljica pisma svetoga, Zadar 1886, 383.

(150) Lib. arch. 165.

(151) Ibid 172, 180.

(152) Ibid. 187.

(153) Овакав је текст посвете Лекушићево издања „Богољубних размишљања“:

(3) BOGOGLUBNOI Braty, i fełtram, u l'ukarftu lezika SLOVINSKOGA Sarčano Pozdravglienye GLiubav Duhovna mene probudila jeft, da ja ove Kgnixirze od razmiłglianya Muke nallęga Gofp. l'ukarfta, prie pò nadanutju, mogu rechi, duha Svetoga, od S. Bonaventurę Cardinala, Reda

Сл. 5. Лекушићево издање Бакшићевих „Бого-
љубних размишљања“ (1730).

slovinski iznova naprištampagne datti; à toh za tri uzroka, jednò, nekabise dusce bogogliubne, ù tolikom okufegnju ovoga ne razmislgljenoga promislgljanja Muke nafcega špafiteglia, pod punò i zadovolgnò nallitile, i nasladile duhovnò. Drugò, zaštole ovo neprocizneno blago, šalvim poniki naćin bilo izgubilo ù ovy lezik, zato nebi doštoinò, ni pravednò bilo da'e zapuštih, i ù nemar poštavi gniva onna fvetoga Evangelia, ù Kojoie pridraghi biffer sacriren. Trećie, zašto i onne Kgnixicze Kojefufe nahodile jošter, (prem ako i mućno) bilefu punne pomagnkagnah, nè došto biftvenih, dali ony, Koiafu okolo biftva, to ješt, ù ne izgovaragnju pravnomu, i ćiftomu iezika slavnoga, i nedořpivegnu pò naredbi, i zakonu pravoga govoregnia, i piřlagnia, řako daye vechi dio bio od nesloga ù ovim Kgnixiczam, odkudie i zhodilo, uzrokfe neiřte, prem dafe moxe fudit ne mala od řtampe nepomglia.

Zarad ova dacle tri uzroka (à zaštoh zarad parvoga naivechie) iařamfe, reko, ganuho davam ovy moy trud, ako i lagan, dobrovognò prikaxem, Molechivas Ive iednoćupno, da negledate, ako gdi (5) Koia rić budde nedořpivena prem dař am bio řvu moju pomgliu pořtavio, dabi bilo Bogu prie, pak vařim duřlam ugodno: nego gledaite, i razmiraite plod Koife vaddi iz ovy Kgnixiczah, i Korist, Kojuchie dořtignut duřa vaffa, řvitlořt s' Kojomchiefe pamet prořvitil vaffa, daře pozna mraćnih puot griha, ter daře ù řvitlořti dobrih dilah napridue, a svarhu řvega voglia řpravgliena ořtati, onnomu, Koye plachia trudah, ako ove befide řveřardno razmisgliat budete, à toh ù řvako vřime, a navlařtito uzkorizmu. Primate dacle veřelim řarczem za rećene uzroke, ter ù veřegliu duhovnomu pribivajuch ořtanite.

Dano Umleczy na 8. Ruyna 1730.

Sluga ponizni ù řlukarřtu.

Frà Marian Lecuffich iz Mostara.

(154) (T. Maretić), Rječnik hrv. ili srp. jezika VI, 944.

(155) Lib. arch. 198, 200, 209.

(156) Ibid. 266.

(157) Ibid. 260.

(158) Ibid. 276.

(159) Ibid. 278.

jući nešto malo i jezik Bakšićev (154). Međutim gradnja karinskog manastira bila je njemu poverena, on će i da počne arhivsku knjigu memoarskih zapisa tog manastira pa da mu bude i prvim gvardijanom od 1732 pa do 1735 (155), kad su ga fraњевци zbog konflikta s makarskim biskupom Stefanom Blaškovićem slali u Mletke (156), a te je godine papским бревом био одликован чашћу дефинитора. И 1737 био је због послова провинције у Риму (157), а кад је 1739 провинцијал Јекушић упућен на генерални капитул, Лекушић је остао да у Далмацији буде фрањевачким комисаром (158) па је те године написао своје „ситне „Memoriae recordabiles trium monasteriorum“, о оснивању манастира у Заostroгу, Макарској и Живошту, које познам само у новијим преписима. На конгрегацији у Живошту 1 децембра 1740 одређен је за гвардијана у Шибенику (159), где је одмах дошло до немилих размисајувања ранијих несугласица између њега и Промињанина фра Јвана Вучића (1694—1766), због чега је Лекушић изазвао шкандал, да га у јулу

1741 довуку у Млетке и да га власти озбиљно узму на одговорност (160), једно понижење, које га је већ 10 јануара 1742 у шибенском манастиру Св. Ловре отерало у рани гроб (161).

Под годином 1776 спомиње се међутим, да је Славонац фра Иван Великановић (1723—1803) дао у Осеку „Размишљања богољубна Св. Бонавентуре, кардинала и научитеља серафинскога, сврху муке и смрти Господина нашега Исукрста и отајстви Одкупљења народа човичанскога“ (162), али како до тог дела никако нисам успео доћи, не знам, представља ли та едиција треће издање Бакшићевих „Размишљања“, или је то сасвим нов превод, као што је нов превод, уосталом неке скраћене редакције од четрнаест глава, издање титуларног сионског бискупа Дубровчанина фра Себастијана Франковића (1800—1864) „Богољубна размишљања врху Муке Господинове сложена и принесена у језик словински из књигах сераф. науч. Бонавентуре Светога“ (Рим 1861).

Друго је Бакшићево дело „Благоскровиште небеско Марије Дивице Мајке Божје“, Рим, код Франческа Монете, 1643, дакле издано у приватној наклади надбискуповој. Натписни лист резан је у бакру: у врху је слика Благовести, с бока два барокна анђела, а подну један гениј раширених рука. Десном показује на грб Бугарске испод царске круне, а левом на Бакшићев грб под надбискупским шеширом: три хоризонтална појаса, у првом емблем фрањевачког реда, у среди грб Бугарске, а испод три отворене руже, што ће представљати грб неког папе или кардинала ондашњег. Преко целе стране надбискупова лозинка: „Vivit, animo refluuit“.

Дело је 24 октобра 1642 имао на цензури Бартоломеј Кашић, а састоји се од шеснаест глава с пуно примера или прилика, којима се хоће да рашири и утврди култ према Богородици, нарочито према лоретској Госпи, па тако и почиње с једном посветном молитвом „Приславној Мајци Божјој Марији Дивици од Лорета“, а свршује с лоретским „Летанијама Б. Дивице Марије“.

Лоретско светиште, с кућицом за коју се верује да је Богородичина, па да су је анђели донели из Назарета најпре у наш Трсат, а отуд у талијански Лорет, у близини Јакина, било је одувек привлачно хаџиско место за људе из западних наших крајева: за католике подједнако као и за православне, јер је на пример Владислав Херцеговић ишао у хаџилук тамо (163), а тако и зетски господар Иван Црнојевић (164), који је своју задужбину православног манастира на Цетињу, чак и подигао, 1485, из захвалности према лоретској Госпи. Одавно имамо ми и литерарних споменика о том светишту. Без сумње је још из петнаестог века један такав наш саставак с ознаком, да га је писао „Бартоломио калџер од Валенброзе, приџур од свето Вардиане“, који долази у дубровачком ћирилском зборнику од 1520, а то је у ствари превод талијанске „Relatio Teramani“, што је

(160) Ibid. 283.

(161) Missae 1739-1743 у омишком фрањевачком манастиру.

(162) I. Kukuljević Sakcinski, Bibliografija hrvatska I, Zagreb 1860, 170. P. J. Šafařík, Geschichte der südslawischen Literatur II, Prag 1865, 256.

(163) Јупечек-Радонић, Историја Срба IV, Београд 1925, 181.

(164) F. Miklosich, Monumenta serbica, Vienna 1858, 530: Азъ грѣхми смиренны и недостойны рабъ Христоу нареци се Иванъ Цръноевикъ, пощѣненіемъ Божіемъ заради свгрѣшеніи моихъ изъгнанноу ми бывшоу отъ моего отъчѣствіа измаилѣтскымъ царемъ соуланъ-Мехемедомъ, иже многа царствіа прие и многыя царе побѣды, и никтоже емоу соупротивити се възможе, и пришѣдшъ ми въ страны Италіе обрѣтохъ прѣчюдны храмъ прѣчистіе владычице наше Богородице близъ града глаголѣмаго Іакына, глаголѣмы де Лорита, и въ нѣмъ видѣхъ нероукотворенны образъ прѣславныя Матере Бога нашего, иже многа чюдеса и знаменія сѣтвораетъ, еже и очима нашими видѣхомъ; и падохъ ницъ на землю прѣдъ тое страшныѣмъ образомъ и помолихъ се шное милосердію и обѣти мое въсесеръчно въздахъ тое благоутробію: аще оумилосердит се на мене недостойнаго раба своего и възвратитъ ме въ землю отъчѣствіа моего, да потыщю се црковѣ сѣтворити въ чѣстное име не. Тѣмъже по своемъ чловѣколюбію милостива ми бысть Мати Творѣца моего и прошеніе мое испълни, и азъ потыщхъ се въсѣдоушне и въсѣрѣдѣне обѣти мое испълнити, еликоже ми бысть възможно, и сѣздахъ храмъ на местѣ глаголѣмѣмъ Цѣтѣни въ славоу и въ хвалоу тое Госпожде Матере Божіе въ име рождѣства ее и монастырь при нѣи сѣтворихъ. V. Klaić, Ivan Crnojević, posljednji gospodar Zete, Viena 1891. 11.

1472 издао у Фиренци „Bartolomeo, monaco di Vallombrosa et priore de santa Vardiana“ (165), као што је врло вероватно, да су по таким нашим текстовима, који су поред превода у другим језицима висели по зидовима лоретског светишта, приредили и стари руски извештај: „Повѣсть о храмѣ св. Богородицы, въ немѣ же родися отъ Іоакима и Анны“ (166). Уосталом ни у седамнаестом веку, и поред свих напада протестаната на то светиште, Лорет није престао да буде атракциона тачка за наше људе, па је због тога 1617 исусовац Бартоломеј Кашић и штампао у Риму свој превод „Историја лоретана од сфете куће Богородичине“, да књигу дели међу побожне поклонице. Године 1650 походио је то светиште Петар Зрински, а и његов друг Фрањо Крсто Франкопан као исусовачки питамац у оближњој Мачерати издао је 1656 један свој ђачки рад, где у елегичним латинским стиховима жали, што је Богородичина кућа оставила Трсат и наше крајеве па прешла у Лорет (167).

У опширној, својој, посвети Бакшић нам изјављује, да му то дело није оригинално, него да га је превео с талијанског, из дела једног пустињака аугустинског реда (168).

(165) *D. Dujmušić*, Kritična povijest svete Kuće Marijine u Loretu i njezini prenos, Rijeka 1912, 127. Према *P. Bologna*, La stamperia fiorentina del monasterio di S. Jacopo di Ripoli e le sue edizioni, Giornale storico della letteratura italiana XXI, Torino 1893, 54 изгледа, да је био и једно фирентинско издање од 1483.

(166) *A. Курѣичниковъ*, Русское сказаніе о Лоретской Богородици, Москва 1896.

(167) *I. Kukuljević*, Njeke bibliografske riedкости, Vienac XIII, Zagreb 1881, 784.

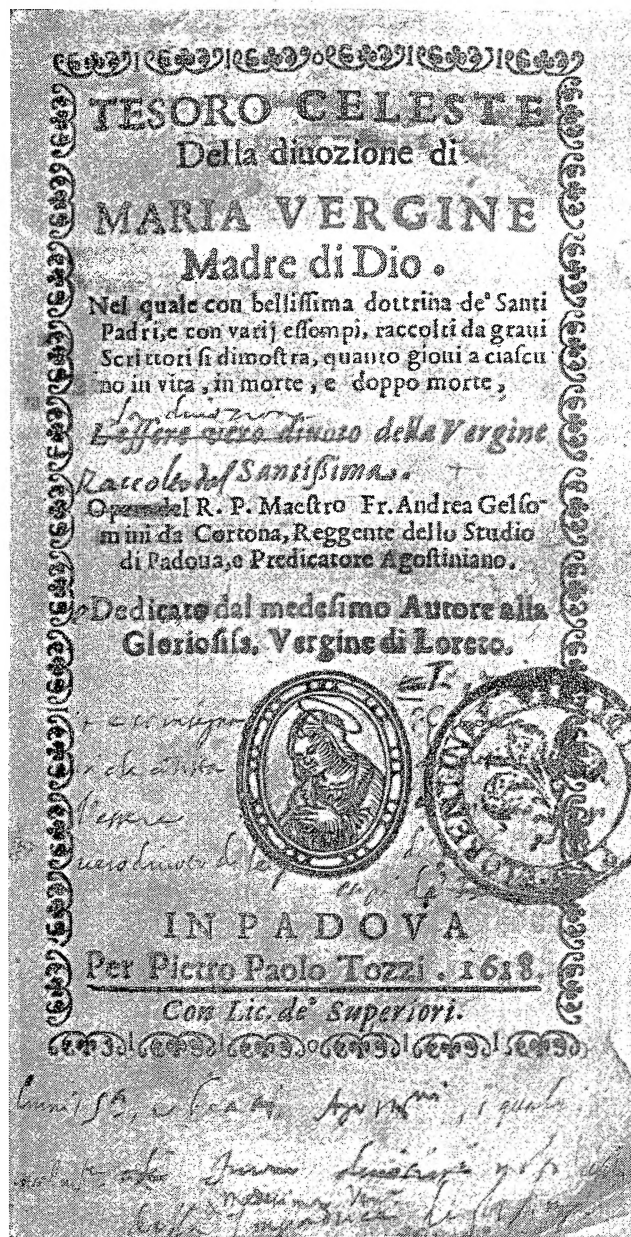
(168) Овакав је текст посвете Бакшићева „Благоскровишта“:

(III) MNOGO CASTNIM, Plemenitim, i vele Početovanim Gospodu, i Bratij svim, i svakomu Redovnikom, i Karltyanom Darxave nafce Itaroga Archibiskupata Sardicenskoga, ili Soffiskoga, i ostalim nami od Priftolya Apoftolskoga priporučenim Poklon, i Blagoslov od G. Boga.

ZA uzbuditi i pritegnuti vas na gliubav, i milovaje Blaxene Marie Divicze Mayke Ifukarftove, yefam (kako znate i fvidočiti moxete) u razlicih moyeh beliidah i pripovedanya fveger kazivao, iko-likoye slaboft, i mal nauk moy mogao vćio, kako ne famo koriftno yeft fvakoy bogogliubnoy Dufci gliubiti fa svim Sarczē rečenu Mayku Boxyu, negoli yofete da fvakako od potrebe yeft svimi koji xude fpa'eni biti imatiyu Odviticzu i Pomochniczu u fveemu, kakono onu po koye rukah prohode i delefe fve milofti, i fvi (IV) dari koye daye, i dariva miloftivi Gospodin Bog narodu čovičanskomu, i zato yefam zayedno i ponukovao vazdar da fvaiki ifete i naftoyi gliubiti, i milovati toliko koriftnu i potrebnu Odviticzu, i gne milofti dobiti, i uzdarxati. Sada takoger buduchi yurve, ne po momu doftoyanftvu, nego po Boxyoy vogli, i milofti ifte Marie Divicze poftavglien od Czarkve Svete Paltir du'cah vafcih, pomislili vele puta jam u febi, kakobi i na koji naćin bi utvardio u vas, i uzdarxo onu moiu dobru obiçay od rečenoga nauka, a to ne u famih onih, koyi bez zaprike lafno mogu dohoditi i fada slifcati befide i pripovidanya, negoli svim i fvakomu, koyem nemogu pripovidanyem rečene gliubavi polak Mayke Boxie u fvako doba vazda biti, i takoger koyife nemogu u fvako vrime prigoditi ćut befide, i pripovidanya, aliti ponukovanya, koyafe kadgodi u vlatita mifta čine, ili nahodechife u daleko nemogu dilovati ovako fpafohof-(V)no dobro. Xudechi k' tomu dabi mogao ne famo vas nego vas fvit na neki naćin dovesti i potaknuti da fvaiki, gliubi, i poftuye Mayku Boxyu; Inapokon hotiuchi oftaviti koyigod beleg od ovoga moga dobroga hotinya, i čignēnya. Cime ove ftvari razmifleglah, upadofcemi u ruke yedne male Kgnixicze, skupglene od yednoga Redovnika Reda S. Otcza Auguftina, na ćaft i poftēye iftoy Bogorodiczi; koye buduchi ya vecheputa profctio. i nafco u gnih neizrečeno blago ifte moye odluke, privedohye iz Italianskoga u yezik nafchi, i namenih na fvitlo podati, kakono i dayē fveemu yeziku i narodu nafcemu, nefumgnechi dache biti veoma koriftna, i za yedno ugodne onim koyijh budu fctiti, i dache u gnih nayti put i nacin kako, i na koji naćin mogu poboglie ćaftiti i gliubiti B. Mariu Mayku Boxyu.

A yere vi Početovana Gospodo Braty, i Sinovi, i neka boglie rečem Ovćicze Itada moga, bište, (VI) i yefte nayparvi uzrok koyime krenu, i navede da dam na fvitlo oue Kgnixicze, buduchi nayparvo za vafce fpaŕenye (oftavgliam fada ono feto fve razloghe nadhodi, i yeft slava, i ćaft Boxya, i gnegove Mayke) i takoger oftalih: razloxno fvakoyako vidimiŕe Vami trud ovi moy darovati, i pod ćaftno ime vafce na fvitlo dati, i po družieh Darxavah yezika nafcega razslati, i ftiem mnoga dobra od vas primglena, i ćaft vafciu uzvratiti, i duhovnim blagom fvitovno dobro, vćiçnim vrimenito naplatiti potegnufci vas i naućufci da budetie pravigliubovniczi Marie Mayke Boxye.

Rekoh zgara daŕam Paltir vafce nedoftoyni, hotifce dakle duxnoft da ćinim, ovo feto ćinim. Yere boduchi i mene i fve Paltire Ifukarft dobri Paltir poftavio i ućinio da budemo ne famo Paltiri, nego i lovozi od gliudi. Kako Paltiru tribovafcem da budem vami Ovćiczam moyim pridraghim fpafohofnu pafciu, duhovno bra-(VII)ŕeno, karmu izbranu, ćiftu, i neofkvargnenu podati. A kako lovacz feto imah ino ćiniti, negoli dilo od loveza, i Ribara? Obiçaye umiteglni ribar a navlafce kad ifete da na fvoyu vćiczu ribu uhti, neftavitiyu praznu u More, negoli naditi na gniu koyugod hranu koya ima fihu potegnuti k' febi Ribu koyu on xudi uhti. Vi yefte Ribe u moru fvitla ovoga plivayuchie, koye ya po zapovidi Ifukarftvoy darxan yefam louiti. Koyu dakle slagiu hranu, mirifniu, i plemenitiu; koyu krepoftniju, mochniju, i filniju ftvat mogah ya na ovu Vdiczu, u nafce yezik priue-

Сл. 6. Ђелсоминијев „Tesoro celeste“ (1618), талијански изворник Бакишићева „Благоскровишта небескога“.

prikazuyem veselim obrazom; à ošobitò zagarli ti Otačbino moya draga ovi plod Sina tvoga, kogati iz tvoga uboga perivooya prinofi. Vtecizife priblexenoy Diviczi, nekatè brani, i čuva od tva-koga zla, ter tvi yednokup-(IX)no i tvaiki ponafe priporuči te i mene Marij Mayczi Boxyoy ù vafcih goruchih molbah, nekami išprofi miloft od Sinka tvoga dabi mogao Pa' tirl'tvomoye zakonitò vladati, à vi pravom Karltianskom itazom hoditi, tako da napokon doštovanštvo m miloftive Mayke Boxye uzmoxemo zayedno ù Kraglevstv Boxiemu radovat' e, i veseliti, i Boxanltveni obraz bez prištanka gledati, i uxivati. Amen. Budi.

V Rimu na dan Očiftenya ifte B. D. Marie, to yeft 2. Febr, 1643.

Vafc.

V Ifukarftu sluga.
 F. Petar Bogdan Baklich,
 Archibiskup Sardicenski,
 ili Soffiski.

(169) Ossinger, Bibliotheca Augustiniana, Ingolstadt 1768, 391. Lanteri, Eremus Sacra Augu-
 stiniana I, Roma 1874, 33.

И одиста: Бакишићево дело представља веран превод првог издања талијанског „Tesoro celeste della divozione di Maria Vergine Madre di Dio“ аугустинца Андрије Ђелсоминија (Gelsomini). Тај аугустинац родио се у тосканској Кортони негде око 1579. У реду највећи део живота провео је као лектор по разним местима Италије: у Напуљу, Реканатију, Риминију, Перуђи и Падови, да од 1623 па до 1625 дође у Рим као генерални прокуратор аугустинског реда, нашто га је папа Урбан VIII одредио 19 јуна 1625 за бискупа у Асколи Сатриано, једну незнатну пуљишку варошицу, где је фра Андрија и умро 8 децембра 1629 (169).

denu naditi, i postaviti za potegnuti, i uhititi dulce vafce Boga, negoli gliubezan, i milofti Mayke gnegove prislavne Divicze Marie? nego iftu diviczu? koyu sam Bog za to izabra, i pripravi, i oftavi, kako to nami ifti Bog očitova po svetoj Katarini od Siene ovako govorechi: Haec est à me electa, parata, & polita tanquam elca dulcissima ad capiendos homines. to yeft: Oua mo-(VIII)ya Mayka (reče Bog) yeft od mene izabrana, pripravna, postavljena kakono hrana prislatka, zahitati gliude. A toliko vechma da ne famo yeft ona moguchia i yaka potegnuti k' sebi tvaiku bogogliubnu dušciu, nego takoger da iftinito yeft ono feto Bogugliubni moy Otacz Sveti Bonaventura od gne reče: Qui dignè coluerit illam iustificabitur. to yeft: Da tvaiki koyi gnui doštoyno bude po'ctovati hochele opravdati, i takoger ifpafiti. Izato razloxno fašma bi da ovu samu nayveche prid vas postauim, koyu fama cziechia toga bi od Boga dana, i pokoyoy famoy itixefe Ray, i Kraglevstvo nebesko. Primite dakle Gospodo, Bratyo, i Sinovi moyj, primite mile Oučicze itada moga darovi moy, koyi vam fvem farczem

Ћелсомини је најпре написао неколико ситнијих теолошких расправица мале вредности (170), али му је „Tesoro“, пун одушевљеног заноса према Богородици, била радо читана књига. Свидела се, без сумње, ради интимног и благог тона, којим је писана, а изашла је у две едиције. Прво издање, штампано у Падови 1618 (Сл. 6), у шеснаест поглавља, имао је наш Бакшић у рукама: биће да га је добио на поклон, можда од самог писца, негде 1623 или 1624 у римском Климентском колегију, у коме се никад није запуштао култ према лоретској Богородици. И он је ту едицију дао у врло читком преводу (171), и не знајући, можда, да је међутим сам Ћелсомини, 1625 у Млечима, спремио ново издање тог дела (172), у коме је провео више крупнијих измена и у распореду и у

(170) Генерални архивар аугустинског реда О. Винфрид Химпфнер (Hümpfner) упозорио ме је на ове Ћелсоминијеве радове: *De veritatibus theologicis*, Napoli 1607. *De visione beatifica*, Macerata 1609. *De infinitate et scientia Dei*, Macerata 1610. *Opuscula (De Divina Providentia, De praedestinatione Sanctorum, De Sanctissimo Trinitatis Mystero)*, Perugia 1614. *Encomio delle lodi di S. Girolamo, prete cardinale e dottore di Santa Chiesa*, Perugia 1616. *Origine e miracoli di S. Nicola de Tolentino*, Viterbo 1619, Roma 1630.

(171) Овакови су натписи појединих поглавља те Бакшићеве књиге према натписима њезина талијанског оригинала: 1. Марија Дивица допуштењем и области властитом дили с неба блага од милости свим живућим (*Che Maria Vergine con privilegio e potestà particolare distribuisce dal cielo i tesori delle grazie a tutti i viventi*). 2. Марија Дивица извањ допуштења и милости, које има каконо мати сврху синовљег блага, посидује извањ тога једно благо прибогато од свога властита достојанства, које може допустити и удилити оним, који ју љубе (*Che Maria Vergine, oltre il privilegio che ha come madre sopra i tesori del figlio, possiede ancora un tesoro ricchissimo de suoi propri meriti per dispensare ai suoi divoti*). 3. Марија Дивица на небу јест одвитница опћена од свега свита (*Che Maria Vergine in cielo è avvocata e protettrice universale di tutto il mondo*). 4. Марија Дивица Мајка Божја јест примогрх и веома пријазнива заштитељница оним, који ју љубе (*Che Maria Vergine Madre di Dio è potentissima e officiosissima protettrice de suoi divoti*). 5. У свако време, дали навластито на час смрти, помаже и пруди крџјану зазивати помоћ и заштитење Марије Дивице (*Che in tutti i tempi, ma principalmente nell' hora della morte, giova al christiano l' invocare l' aiuto e protezione di Maria Vergine*). 6. Каже се то исто, да Марија Дивица на час од смрти држи властито заштитење од оних, који њу љубе и милују (*Si pruova il medesimo, che Maria Vergine nell' hora della morte tiene specialmente protezione de suoi divoti*). 7. Марија дивица јоште и по смрти утишује и помаже душе оних, који њу љубе, које се налазе у пургаторију, изпрошујући њим ослобођење од оних притешких и пригорких муках (*Che Maria Vergine anco dopo morte consola e favorisce le anime che si ritrovano in purgatorio impetrandolo loro la liberazione da quelle gravissime et acerbissime pene*). 8. Од изврности и моћи присветога имена Марије Дивице, и колика се помоћ даје зазивати га у све потребе наше (*Dell' eccellenza et efficacia del santissimo nome di Maria, e quanto giovi l' invocarlo in tutti nostri bisogni*). 9. Понукују се отци и матере да уче њихове синове још из млада на страх Божји и на богољубство Дивице Марије (*Si essortano i padri e le madri ad insegnare ai loro figliuoli fin dalla tenera età il timor di Dio e la divozione di Maria Vergine*). 10. Каже се овди неколико приликама, колико нам је корисно у живот и на смрти да смо били узхрањени и уздигнути богољубством Марије Дивице (*Si dimostra con alcuni essempi quanto ci giovi in vita et in morte l' essere stati allevati con la divozione di Maria Vergine*). 11. Учи се овди, у чему се уздржи бити до истине богољубан Марији Дивици (*S' insegna in che consista l' essere veramente divoto di Maria Vergine*). 12. Они, који су богољубни Маји Дивици, потребно јест да њу наслидују навластито у пониженство и кротчине (*Che Maria Vergine deve essere imitata da' suoi divoti singolarmente nella humiltà e modestia*). 13. Томачи се, да Марија Дивица би причиста, јере би далечна од свакога грјеха и ради близности и родства, које има с Богом (*Si dichiara come Maria Vergine fu purissima, perchè fu lontana da ogni peccato e per l' affinità e parentella che hebbe con Dio*). 14. Овди се говори од причистога дивичанства Маријина, и каже се, колико је драга Богу и овој присветој Дивици крипост анђелска од дивичанства (*Si ragiona della purissima verginità di Maria, e si dimostra quanto sia grata a Dio e a questa santissima Regina la virtù angelica della verginità*). 15. Марија Дивица има бити наслидована од оних, који су њој богољубни у чистоћи и непорочју срца, и бижати и мрзити грх (*Che Maria Vergine deve essere imitata dalli suoi divotti nella mondizia e purità del cuore col fuggire e detestare il peccato*). 16. Овди се учи једно богољубство властито за добити заштитење Блажене Дивице Марије и испросити по ње молбе да будемо примити свете сакраменте прије неголи будемо свршити живот садањи (*S' insegna una divozione particolare per far acquisto della protezione della Beata Vergine et impetrare per intercessione di lei la somministrazione de santissimi sacramenti prima che finisca la vita presente*).

(172) Натпис је тог другог издања: TESORO CELESTE Della diuozione DI MARIA VERGINE MADRE DI DIO Nel quale con dottrina, & esempi de' Santi Padri si dimostra, quanto giovi à ciascuno in vita, in morte, e dopo morte la diuozione della Vergine Santissima; e s' insegna, in che consista l' essere vero diuoto di lei. Raccolto dal R. P. Maestro Fr. ANDREA GELSOMINI da CORTONA Procuratore Generale di tutto l' Ordine Eremitano di Sant' Agostino. Nouamente am-

Сл. 7. Пејкићево „Зрцало истине“ (1716).

Јеген-Осман-паша, познат као Ђемо Брђанин у нашим народним песмама (175). Свакако од Ћипровца и његове цветне околине није остало, тако рећи, камена на камену, све, што је и сећало на католицизам, тамо је до темеља срушено, а оно мало људи, што су успели да умакну мачу, прешло је Дунав, да их бујица емиграција разбаци свугде, чак до Сент-Андреје.

Па и у тешком изгнанству осећали су се дуго симпатични рефлексни ѿпировачке школе. Још 1716 један ѿпировачки избеглица, дон Крсто Пејкић као

садржини, због чега је „Tesoro“ у дефинитивној редакцији нарастао на пуних двадесет и шест поглавља.

Задовољио се, дакле, краћим првим издањем, за које је мислио да ће наћи читалаца и преко граница Бугарске, „и по дружијех државах језика нашега“, како је он говорио. А у томе се, без сумње, није варао, јер по једном његову писму знамо, да су у децембру 1662 сви примерци „Благоскровишта“ и „Размишљања“ давно били распродати и спадали у ред библиографских реткости, због чега се стари Бакишић носио мишљу, да и та два дела и понеке популарне књиге некадашњег свог учитеља Леваковића даде у новом издању (173).

*

Али цела организација ѿпировачке школе бедно је пропала у вртлогу ратних операција с краја 1688 године. Католици северозападне Бугарске и не рачунајући на своје саплеменике православне вере мислили су, да је после пада Београда наступио слом турске империје: дигли су устанак очекујући с дана у дан аустријске чете. Али пре но су оне стигле, Ћипровац је ужасно пострадао. Ко их је тако свирепо казнио, није још јасно. Има их, који мисле, да је то био разјарени Маџар Имре Текели (174), али ће бити исправније мишљење, да их је сломио ранији румелијски беглербег, а онда одметник од султана и чувени пљачкаш Јерменин

pliato, & arricchito di vari esempi di molti Beati Serui di Dio Frati dell' istesso Ordine di S. Agostino, che furono specialmente diuoti della medesima Vergine Imperatrice degli Angeli. Dedicato dal medesimo Autore alla Gloriosissima Vergine di Loreto. Con quattro Taule copiosissime, Prima delli Autori, Seconda de' Capitoli, Terza de' Beati, & Quarta delle cose notabili. CON LICENZA DE' SUPERIORI, ET PRIVILEGIO. IN VENETIA, M DC XXV. Appresso Giouanni Guerigli.

(173) Милевѣ 117.

(174) О. Р. Belavić, Našice, Vukovar (1914), 47.

(175) М. С. Дриновѣ, Съчинения II, София 1911, 314. Б. Цоневѣ, Описъ на рѣкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека въ София, София 1910, 448. Ј. Н. Томић, Историја у народним епским песмама о Марку Краљевићу I. Песме о Муси Кесеџији и Ђему Брђанину, Београд 1909, 95.

каноник у Печуху, дао је у нашем језику, ћирилицом, штампану књигу „Зрцало истине међ цркве источне и западне“ (Сл. 7), у којој је обазривим и благим речима кушао да ублажи верске спорове и да приближи католике и православне, па баш тој питомости треба, вероватно, захвалити чињеницу, да је то Пејкићево дело наишло на необично топао пријем у многим нашим крајевима (176).

Петар Колендић.

RÉSUMÉ.

LE FRÈRE PETAR BOGDAN BAKŠIĆ, ARCHEVÊQUE DE SOFIA.

Dans le précédent article, le Dr P. Kolendić, professeur à la Faculté de philosophie de Skoplje, traite un chapitre particulièrement sympathique de l'histoire de la littérature yougoslave au dix-septième siècle. Il expose comment les organisateurs de l'église catholique en Bulgarie, qui étaient tous des élèves de la Propagande catholique, ont réussi à établir le serbo-croate comme langue littéraire chez les Bulgares catholiques. Dans l'exposition des péripéties de cet intéressant mouvement, l'auteur s'est spécialement attaché à celui qui en fut le représentant le plus enthousiaste, le Frère Petar Bogdan Bakšić (1601—1674), archevêque de Sofia, qui imprima en serbo-croate, pour ses ouailles bulgares, deux ouvrages de piété: „Meditationes S. Bonaventurae, to jest bogoljubna razmišljanja od Otajstva Odkupljenja čovičanskoga S. Bonaventure kardinala“ (Rome, Propagande, 1638) et „Blagoskrovište nebesko Marije Dvice Majke Božje“ (Rome, Moneta, 1643).

En ce qui concerne le premier de ces ouvrages, M. Kolendić constate qu'il représente la traduction d'un livre italien attribué à Saint Bonaventure, „Devote meditazioni sopra la Passione del Nostro Signore“ (première éd. à Mantoue, Schall, 1480; Bakšić a utilisé probablement l'édition Venise, Guerra, 1605); quant au second, il est également la traduction d'un ouvrage italien, intitulé: „Tesoro celeste della divozione di Maria Vergine Madre di Dio“ (Padoue, Tozzi, 1618) écrit par un augustin, le Frère Andrea Gelsomini.

(176) То Пејкићево дело дао је Далматинац фра Стефан Бадрић у латиначком издању као „Указање истине међу црквом источном и западном“, Млеци 1745 и 1756, а после у Бабићеву „Цвиту“ врло често (*O. J. Jelenić*, Bio-bibliografija franjevacâ Bosne Srebreničke I, Zagreb 1925, 15). Интересантно је, да је, још пре, један конвентуалац, фра Марко Кузмичевић с острва Галева крај Задра, хтео Пејкићево дело посветити задарском надбискупу Вицку Змајевићу (1713—1745) и штампати га глагољцом (*R. Strohal*, Jedna glagolska knjiga o raskolu istočne i zapadne crkve, Viena N. S. II, Zagreb 1911, 84), док су православни калуђери фрушкогорских манастира реагирали на ово дело расправом „Покръсть раздѣленіи восточными ѿ западными цркви“, од које два рукописа, оба из друге половине осамнаестог века, има манастир Гргетег, како ми је саопштио Др. Мита Костић.